

Карпенчук Світлана Григорівна

УДК 37,4 (Макаренко): 37,013

**ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ А.С. МАКАРЕНКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ
ПЕДАГОГІКИ**

13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
ЗЯЗІОН Іван Андрійович,
Інститут педагогіки і психології професійної
освіти АПН України, директор

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
АБАШКІНА Неллі Володимирівна, Інститут педагогіки
і психології професійної освіти АПН України,
провідний науковий співробітник відділу
порівняльної професійної педагогіки і психології;

доктор педагогічних наук, професор
ВОВК Людмила Петрівна, Національний
педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри теорії та історії педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор

ЛЕВКІВСЬКИЙ Михайло Васильович, Житомирський державний педагогічний університет ім.І.Франка, м. Житомир, завідувач кафедри педагогіки

Провідна установа: Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Полтава

Захист відбудеться 13 листопада 2003 року об 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-д.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині Інституту педагогіки АПН України (04053, м. Київ, вул. Артема, 52-д).

Автореферат розісланий 10 жовтня 2003 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Березівська Л. Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь досліджуваної теми. Необхідність переосмислення мети і завдань сучасного освітнього простору визначено Національною доктриною розвитку освіти України, в якій стратегічним напрямом є подальша демократизація, піднесення авторитету особистості, її культури, толерантності. З метою реалізації цього суспільство повинно створити відповідні умови молодій людині для оволодіння нею уміннями і навичками у період її становлення, які б дозволили продуктивно жити і творити в нових умовах світової інтеграції. Це потребує розвитку освітньо-виховних технологій з урахуванням набутого людством прогресивного досвіду. У цьому контексті – педагогічна система А.С.Макаренка, педагога-класика, вивчення і впровадження якої, обмежившись рамками однієї держави, одного народу, майже неможливо. Його діяльність інтегрувалася з прогресивною педагогічною думкою зарубіжжя, яке, в свою чергу, відіграло і досі відіграє важливу роль у вивченні, збереженні і пропаганді його науково-методичної спадщини та практичного досвіду. За висловленням професора університету в Ерлангені (Німеччина) В.Зюнкеля, А.С.Макаренко належить до низки найвідоміших педагогів - Коменського, Руссо, Песталоцці, Герберта, Шлейєрмахера і Фребеля.

Педагогічна система А.С.Макаренка багатогранна. Вона вивчається макаренкознавцями усього світу в різних аспектах. Значна кількість питань пов'язана із оцінкою особистості А.С.Макаренка як педагога та аналізом його педагогічних поглядів. Цю проблему досліджують педагоги і психологи світу - Д.Данстен (Великобританія), П.Рокушфалві (Угорщина), Ф.Патаки (Угорщина), В.Зюнкель, З.Вайтц, Г.Хілліг, Л.Фрезе (Німеччина), М.Біблюк, А.Левін (Польща), Г.Б.Волков, І.П.Іванов, Л.І.Гриценко, В.В.Кумарін, А.А.Фролов (Росія), Р.Едвардз (США), К.Мурто (Фінляндія), Л.Пеха, (Чехія). Значний внесок у розвиток макаренкознавства зробили українські вчені Н.В.Абашкіна, А.М.Бойко, Н.П.Дічек, І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос, В.Ф.Моргун, Ф.І.Науменко, М.П.Ніжинський, Н.Г.Ничкало, М.М.Окса, М.Б.Євтух, М.Д.Ярмаченко та багато інших. Продуктивно працюють Міжнародна асоціація макаренкознавців, в Німеччині – науково-дослідний центр вивчення життя і творчості А.С.Макаренка – лабораторія “Макаренко–реферат”, Всеукраїнська Асоціація макаренкознавців, центром якої є Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка.

Розглядаючи дисертаційні дослідження в галузі макаренкознавства, ми акцентували увагу на тих, що ґрунтуються на вивченні педагогічної спадщини А.С.Макаренка як цілісної системи. Першою монографічною працею, присвяченою педагогічній системі А.С.Макаренка, яка відкриває хронологію дисертаційних досліджень, є дисертація І.Ф.Козлова "Педагогический опыт А.С.Макаренко и основные положения его педагогического учения" (Москва, 1941). Як цілісну педагогічну систему творчість А.С.Макаренка розглядають М.О.Лялін (Ленінград, 1945), український учений Ф.І.Науменко (1948) та польський учений А.Л.Левін (Москва, 1958). Помітним явищем у цій галузі досліджень стали докторські дисертації А.А.Фролова (Горький,

1986), який узагальнив позиції щодо педагогічної системи А.С.Макаренка, В.В.Кумаріна (Москва, 1986), який розкрив методологічні аспекти його теоретико-методичних поглядів. Актуалізувала цю проблему Л.І.Гриценко в докторській дисертації "Особистісно-соціальна концепція А.С.Макаренка в сучасній педагогіці (порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного макаренкознавства), Катеринбург, 1998. Вона спонукає до вивчення педагогічної системи А.С.Макаренка в сучасних соціальних умовах, оскільки на етапі державотворення оновлюються і підходи до розвитку науки, в тому числі й педагогіки.

Тривалі дослідження в галузі макаренкознавства на різних етапах його розвитку пов'язані переважно з організаційно-методичною підструктурою його системи. Світове і вітчизняне макаренкознавство акцентувало переважно увагу на таких аспектах педагогічного досвіду А.С.Макаренка: роль колективу у розвитку особистості; принципи паралельної дії, єдності виховання і життя; організаційна структура колективу як умова набуття досвіду соціальних стосунків; умови ефективності трудового виховання; роль господарських відносин у колективі з метою становлення особистості; мотиваційно-емоційний сенс системи перспективних ліній і т.ін. Переважна більшість проблем зосереджувалася навколо колективу як центральної ланки організаційно-методичної підсистеми досвіду А.С.Макаренка. Нині цей компонент майже зник з наукового обігу, оскільки колективні організаційні форми не є загальноприйнятими в нових суспільно-економічних умовах. Відповідно сумніву піддаються і педагогічні проблеми, пов'язані з ідеєю первинного колективу, паралельної дії, перспективних ліній, педагогічною операцією тощо. Глибше вникнути в доцільність реалізації цих ідей допомагають системні дослідження. Вони дають можливість враховувати всі рівні розвитку педагогічної науки: методологічний, теоретичний, організаційно-методичний та технологічний у їх синтезі і взаємодії, а також вивчати, досліджувати, проектувати педагогічні, як і будь-які інші процеси, в певній цілісності. Формування й розвиток теорії здійснюються у сфері науки, а оволодіння нею – у процесі її вивчення. Але, перш ніж оволодіти певними теоретичними знаннями, ми звертаємося до тієї основи, на якій вони ґрунтуються – методології. Саме вона мотивує напрям у розвитку певного теоретичного знання, є вихідною у визначенні предмета й об'єкта дослідження, мети, провідних завдань тощо. Цей підхід до вивчення, дослідження та програмування педагогічних проблем є актуальним як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Нині акцентується увага на необхідності філософського, міждисциплінарного осмислення теорії як певної педагогічної системи в широкому історико-культурному контексті. Сучасна педагогіка розглядається як складова системи наук про людину, і як така, що одночасно синтезує знання людинознавчих наук. Такий аналіз вимагає від педагога-дослідника не лише наявності педагогічних знань, а й усебічної підготовки з проблем філософії, психології, соціології, логіки, оскільки педагогічна система ґрунтується на міцній методолого-теоретичній основі. Ця особливість спонукає до використання контекстуального підходу в процесі педагогічних досліджень (розгляд проблеми в контексті і взаємозв'язку із педагогічною системою). Актуальність його підтверджують зарубіжні дослідження. Наприклад, З.Вайтц (Марбургський університет, Німеччина) розробив контекстуальну педагогіку, вихідним пунктом якої є "неподільність життя і людини в ньому". Аналогічно розглядає "людські основи педагогічної технології" А.С.Макаренка і П.Рокушфалві (Будапештський університет, Угорщина), по-новому пояснюючи сам предмет педагогіки. Визначаючи педагогіку А.С.Макаренка як контекстуальну, він має на увазі її спроможність оптимально функціонувати в контексті конкретної соціальної системи й слугувати певній соціально-економічній формації. А польський учений А.Левін, застерігаючи від однобічного сприйняття контекстуального підходу, закликає макаренкознавців світу замислитися над тим, яке місце може зайняти спадщина А.С.Макаренка в нових умовах. Він акцентував увагу на тому, що його педагогічний досвід і теоретичні погляди містять багато цінного і застерігав від захоплення лише історично-педагогічними дослідженнями, коли йдеться про живу, як саме життя, педагогічну систему А.С.Макаренка. Контекстуально-інтеграційний підхід, на основі якого можна розглянути педагогічний досвід у системі розвитку й становлення світової педагогічної думки, загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя, пропонують українські вчені А.М.Бойко, Н.М.Дем'яненко.

У процесі досліджень, пов'язаних із педагогічними ідеями А.С.Макаренка, ми не зупинилися на його внеску в розробку філософсько-соціологічного і культурологічного аспектів педагогічного

знання – методологічний рівень педагогічних поглядів. Цій проблемі присвячено лише чотири кандидатські дисертації, перші дві з яких виконані майже 50 років тому. Це роботи П.М.Степанова “Філософські основи поглядів А.С.Макаренка” (1953), Я.Т.Іванникова “Філософські основи поглядів А.С.Макаренка на комуністичне виховання підростаючого покоління” (1955). Нове бачення аспектів теорії колективу з погляду філософії пропонує Т.Ф.Корабльова (Росія) в дисертації “Філософсько-етичні аспекти теорії колективу А.С.Макаренка” (2000), яка вперше виходить на рівень синтезу філософсько-етичних і соціально-психологічних аспектів поглядів А.С.Макаренка. Велику увагу дослідженням цієї проблеми приділяє український макаренкознавець А.Ф.Пашко (Полтава). Нині педагогічні ідеї і досвід А.С.Макаренка виступають методологічною базою для розробки таких найсучасніших концепцій, як особистісно орієнтоване виховання, гармонізація єдності інтересів особистості, колективу й суспільства, суб’єкт-об’єктні виховні стосунки, цілісність педагогічного процесу тощо.

Нині ми акцентуємо увагу і на тому, що курс педагогіки, який читається у вищих педагогічних навчальних закладах, ще характеризується певною заформалізованістю. Це зумовлює його відрив від конкретних педагогічних чинників, педагогічної практики, творчості. Розрив між педагогічною теорією і педагогічною практикою дуже хвилював А.С.Макаренка. Те, що для практиків складає головне питання, вважав він, не є предметом вивчення в теорії. Педагог ще на початку 20-их років ХХ ст. акцентував увагу на тому, що об’єктом дослідження з боку наукової педагогіки (теоретичний рівень його поглядів) слід вважати педагогічний факт (явище), а основні проблеми педагогічної науки, згідно з його поглядами, полягають у змісті наукового методу педагогічного дослідження, посиленій увазі до дитячого колективу як до органічного цілого, повна відмова від думки, що для успішної роботи школи потрібні насамперед ефективні методи в стінах класу, оскільки запорукою успіху є науково прогнозована система всіх впливів. Звідси цілком закономірно випливає надзвичайно важливе завдання, яке полягає в тому, щоб піднести науково-теоретичний і практичний рівень курсу педагогіки, зробити його справді провідним у педагогічній освіті.

Актуальним у нинішніх умовах є і процес організації різнобічної діяльності колективу загальноосвітнього закладу – організаційно-методичний рівень досвіду А.С.Макаренка. Як засвідчує теоретичний аналіз цієї проблеми, А.С.Макаренко не лише першим в Україні ввів термін “технологія” в освітньо-виховному процесі, але, спираючись на сучасні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, можна сказати, що й у світовій педагогіці він першим започаткував розробку педагогічної технології організації виховного процесу. Його система піддається моделюванню, конструюванню, прогнозуванню, передбаченню нестандартних моделей систем і підструктур з урахуванням кінцевого прогнозованого результату та відповідних результативних зрізів. Програмування освітньо-виховних цілей поклали в основу педагогічних технологій багато сучасних її прихильників, зокрема американські вчені Б.Блум, Д.Кратвол та вітчизняні В.П.Безпалько, Н.В.Бондаренко, І.П.Підласий. Надзвичайно актуальною проблемою виховної системи А.С.Макаренка є питання про цілі виховання, єдність засобів і цілей в освітньо-виховному процесі, на яких ґрунтуються сучасні тлумачення педагогічної технології.

Не можна вважати малозначущим питання про те, яка особистість береться за здійснення виховання, тим більше в значному масштабі, яку програму дій вона пропонує і що вона може дати для сучасної освітньо-виховної системи. Цей аспект є популярним у історико-педагогічних дослідженнях. Розкриття його в загальнопедагогічному контексті дає можливість у процесі підготовки сучасного вчителя розкрити не лише автобіографічні моменти, пов’язані з життям і діяльністю педагога, а й з’ясувати еволюційну природу його педагогічних поглядів, проаналізувати технологічну основу його педагогічної системи. Як відомо, малодослідженим є дорядянський період життя і діяльності А.С.Макаренка, який характеризує важливий період його педагогічного становлення. Він і зумовлює теоретичні та методологічні погляди педагога.

Поява безпритульності в результаті гострих соціальних катаклізмів у 90-ті роки ХХ століття породила третю хвилю соціального сирітства (перші дві пов’язані із світовими війнами). Досягнуті у 20-30-ті роки ХХ століття успіхи в боротьбі з безпритульністю до цих пір не привернули широкої суспільної уваги до реального досвіду макаренківської педагогіки, використання його теоретичних ідей та практичного досвіду в контексті соціальної педагогіки. Цей аспект його педагогічної діяльності тлумачиться як благодійницький, оскільки спрямований на допомогу

осиротілим безпритульним дітям. Він багатий своєю історією, теорією і практикою, тобто тією основою, до якої необхідно звертатися в нинішніх умовах. Ці та низка інших нерозв'язаних проблем зумовили вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося відповідно до тематичних планів Інституту педагогіки АПН України “Українська педагогіка в персоналіях” (Державний реєстраційний номер 0197 U07543). Тему дисертації узгоджено в Раді з координації досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол №1 від 21.03.2000 р.).

Наше дослідження стало продовженням пошуку шляхів інтегрування педагогічних ідей А.С.Макаренка в контекст сучасної педагогічної науки і практики. У роботі розкрито погляди А.С.Макаренка щодо педагогіки як науки, зроблено спробу встановити їх методологічну платформу та технологію системотворення. Запропоновано авторський підхід до впровадження педагогічної системи А.С.Макаренка в процесі загальнопедагогічної підготовки студентів та діяльності загальноосвітнього закладу.

Дисертація є підсумком понад двадцятирічної безперервної роботи автора в середньому загальноосвітньому закладі – 10 з них як експериментатора (вивчався досвід А.С.Макаренка та експериментувався в умовах шкільного колективу) – та 15 – як доцента, професора кафедри педагогіки, згодом кафедри теорії і методики виховання.

Об'єкт дослідження: теоретичні ідеї, погляди А.С.Макаренка та практичний досвід як складові його педагогічної системи;

Предмет дослідження: технологія А.С.Макаренка та процес інтегрування його педагогічної системи в контекст сучасної педагогіки.

Мета дослідження: виявити та узагальнити провідні тенденції досвіду А.С.Макаренка як цілісної педагогічної системи, системотвірні механізми (педагогічна технологія) і встановити можливі варіанти її інтегрування в контекст сучасної педагогіки на всіх її рівнях: методологічному, теоретичному, організаційно-методичному.

Завдання дослідження:

1. На основі історико-теоретичного та порівняльного аналізу визначити методологічну основу педагогічних поглядів А.С.Макаренка.
2. Обґрунтувати теоретичні позиції А.С.Макаренка щодо педагогіки як науки.
3. Розкрити сутність педагогічної технології, еволюцію розвитку цього поняття.
4. Встановити системотвірні зв'язки педагогічної спадщини А.С.Макаренка із сучасними підходами до педагогічного системотворення.
5. Проаналізувати модель процесу виховання особистості з урахуванням педагогічних ідей А.С.Макаренка.
6. Обґрунтувати варіанти впровадження педагогічної системи А.С.Макаренка в процес загальнопедагогічної підготовки сучасного вчителя.
7. Визначити оптимальні шляхи інтегрування педагогічної системи А.С.Макаренка у виховну діяльність колективу сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Джерельну базу дослідження становлять фонди відділу рукописів Державної бібліотеки Російської Федерації – Ф.447, Російського державного архіву літератури і мистецтва – Ф.332, Державного архіву Харківської області – ф.ф.Р – 4511, 845, 858, 1392, та Харківського міського державного архіву – Ф.Р – 4. Досліджувалися також фонди бібліотек – Центральної наукової бібліотеки АН України ім. В.І.Вернадського (в тому числі і відділів колекцій, рідкісної книги та україністики), Державної науково-педагогічної бібліотеки АПН України, книгосховища – колекції бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, використовувалися неопубліковані матеріали з домашнього архіву Ф.І.Науменка тощо.

У процесі дослідження було використано періодичну літературу кінця XVIII - початку XIX століття, кінця XIX - початку XX століття, зокрема: “Начальные основания педагогіки” П.В.Євстахієва (1880), “Психология и учитель” Гуго Мюнстербера (1909), “Курс педагогіки” М.І. Демкова (1908), “Опыты и исследования” В.О. Ключевського (1918), “Народное образование въ Соединенных Штатахъ Америки (Высшее, среднее, низшее)” (1893), “Общая педагогика” К.Єльніцького (1911), “Педагогіка” І.А.Каїрова (1939), “Родоначалники позитивизма” Сен-Сімон (1912), “Эмилъ или о воспитании” Руссо Ж.-Ж. (1896), “Наука воспитания” Бена А. (1881), “О

воспитании” Людвиг Гурліта (1911), “О воспитании гражданственности” Г. Кершенштейнера (1917), “Современные идеалы воспитания” А. Смирнова (1896). Використані праці сподвижників та послідовників А.С.Макаренка, матеріали дослідників Міжнародної асоціації макаренкознавців.

Методологічною основою дослідження є педагогічна антропологія, що синтезує провідні знання про людину, процес виховання якої завжди був і є предметом вивчення педагогіки. Вона впливає з аксіоми єдності загального (родового, загальнолюдського, всесвітньо-історичного), особливого (те, що змінюється, властиве певним епохам, спільнотам, групам), окремого в людині (неповторно-індивідуального, властивого виключно лише певній особистості) – Б.М.Бім-Бад. Тобто йдеться про інтеграцію філософських методологічних підходів до пізнання людини, що ґрунтуються на ідеальній та матеріальній основах світобачення. Вони характеризують людину як істоту природну, соціальну і духовну у відповідній гармонії і цілісності: природовідповідні, соціоетнічні (у їх контексті вирізняються гносеологія та аксіологія), духовні – на есхатологічному рівні (теологізм), і просоціальному (культурологічний підхід). Динамічний розвиток людини та педагогічного процесу забезпечує діалектика. Традиційний системний підхід розширюється еволюційно-синергетичною методологією (теорія самоорганізації систем) – тлумачення педагогіки як науки в дисертації розглядається з урахуванням того, що людина інтегрує в собі процеси розвитку (саморозвитку) та виховання (самовиховання), і сама є не лише об’єктом впливу, а й самоорганізуючою системою. Оскільки процеси розвитку і виховання людини в дослідженні особистісно орієнтовані, спрямовані на довершений результат сформованості людини, ми спиралися на акмеологію, що забезпечує орієнтацію на потенційно творчу особистість.

З метою розв’язання поставлених завдань, досягнення вірогідних результатів на різних етапах роботи використовувалися такі **методи дослідження**: теоретичні, емпіричні та методи аналізу, тлумачення та інтерпретації теоретичних та емпіричних даних дослідження.

Методи теоретичного дослідження (теоретизація) – аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, метод системного аналізу, узагальнення, формалізація, абстрагування – забезпечили реалізацію пізнавальних дій, можливість узагальнити явища, що входять до кола пізнання предмета дослідження, та побудувати відповідно пізнавальний процес. Вони дали можливість здійснити порівняльний аналіз педагогічної технології А.С.Макаренка із сучасними підходами до її тлумачення та реалізації, провести певні аналогії і на цій основі запропонувати моделі інтегрування педагогічної технології А.С.Макаренка в контекст сучасної педагогічної науки і практики. Як фактологічний матеріал подано зразки довготривалих досліджень, що конкретизують результати пропонованих моделей. Вони ґрунтуються на емпіричних методах: педагогічне спостереження, листування, вивчення документації і продуктів діяльності, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, рейтинг, метод незалежних характеристик.

Аналіз архівних матеріалів, нормативних документів щодо розвитку педагогічної науки і практики, система методів обробки результатів та статистичних даних – методи аналізу, тлумачення й інтерпретації теоретичних та емпіричних даних дослідження – дали змогу науково обґрунтувати їх об’єктивність, диференціювати змістові прояви сутності предмета дослідження з їх типологічними характеристиками, визначити і представити результати пізнавального процесу.

Концепцією дослідження є теоретико-методологічні положення про те, що сучасна педагогічна наука, її закономірності, теорії, моделі, прогнози, рекомендації, оцінки і конструкції можуть ґрунтуватися лише на цілісній системі знань про людину. Розв’язання цієї проблеми забезпечує педагогічна антропологія, провідна функція якої полягає в пошуку закономірних зв’язків між біологічним у розвитку людини і всіма видами зовнішніх впливів на неї – цілеспрямованих і нецілеспрямованих, таких, що передбачаються, і випадкових, систематичних і епізодичних. Сучасна педагогіка пізнає свій об’єкт – людину – як органічну цілісність, яка удосконалюється до найвищого рівня сформованості – особистістості. Відображаючи об’єктивні закони природного і суспільного розвитку, вона слугує соціальному прогресу, забезпечуючи педагогічну практику універсальними технологіями – способами практичного застосування винайдених наукою закономірностей та відкриття нових. Важливою умовою підвищення ефективності розвитку педагогічної науки і практики є інтегрування в її контекст прогресивних ідей, технологій світової класики. Варіантом такого педагогічного мислення є досвід А.С.Макаренка як цілісна педагогічна система методологічних, теоретичних, технологічних та

організаційно-методичних позицій. Вони ефективно інтегруються в процес розвитку сучасної педагогічної науки і практики.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що: технологія як ядро педагогічної системи А.С.Макаренка характеризується концептуальністю (спирається на наукову концепцію, яка ґрунтується на програмуванні освітньо-виховних цілей у “просторі” (по горизонталі), з урахуванням суміжних галузей наукових знань із соціології, етики, психології тощо, і в часі (по вертикалі – перспективна прогресія) на методологічному, теоретичному, організаційно-методичному рівнях, тобто внутрішнім та зовнішнім синтезом підходів до розвитку й виховання людини в усій її масштабності і прогресії); системотвірністю (у ній простежуються усі ознаки педагогічної системи: інтегрованість, таксономічна ієрархія, педагогічна логіка, цілісність); корегованістю (піддається можливості діагностики досягнення цілей, планування, моделювання, проектування); ефективністю (може бути запропонована як така, що гарантує оптимальність у процесі досягнення прогнозованих результатів); прогресивністю (характеризується новаторством, перспективністю, практичною орієнтованістю тощо) – тобто відповідає критеріям сучасного системотворення. Це дозволяє констатувати можливість її інтеграції в умовах будь-якої сучасної педагогічної концепції та колективу загальноосвітнього закладу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у дисертації *вперше* досліджено педагогічні погляди А.С.Макаренка у світлі філософських, психологічних і педагогічних теорій і на цій основі розкрито його педагогічну технологію та можливі варіанти інтегрування його системи в контекст сучасної педагогіки на методологічному, теоретичному та організаційно-методичному рівнях: з'ясовано сутність педагогічної технології з погляду еволюційного розвитку цього поняття; інтерпретовано системотвірні зв'язки педагогічної технології А.С.Макаренка із сучасними підходами до її тлумачення та реалізації; розкрито методологічні позиції його теоретичних поглядів; встановлено, що педагогічна система педагога синтезує ідеї світової філософської та психолого-педагогічної думки; зроблено спробу інтерпретувати періодизацію етапів розвитку та впровадження ідей А.С.Макаренка відповідно до історії української педагогіки. *Одержав подальший розвиток* важливий методологічний підхід – педагогічна антропологія. Розкрито позиції А.С.Макаренка щодо розвитку педагогіки як науки в інтеграції з сучасними педагогічними поглядами. Проведено паралелі педагогічних поглядів А.С.Макаренка з аспектами педагогічної науки, як вітчизняної, так і зарубіжної. *Запропоновано* інтегрований підхід до розвитку педагогічної науки і практики, авторський підхід до використання творчої спадщини А.С.Макаренка в процесі підготовки майбутнього вчителя та в умовах діяльності колективу загальноосвітнього закладу. *Удосконалено* технологію впровадження ідей А.С.Макаренка в сучасні педагогічні системи.

Теоретична значущість одержаних результатів полягає в осмисленні й переосмисленні теоретичних ідей А.С.Макаренка, його практичного досвіду, можливих варіантів їх інтегрування в контекст сучасної педагогічної науки на всіх рівнях її розвитку: на основі автобіографічного документа А.С.Макаренка “Замість колоквиуму” та порівняльно-історичного методу розкрито джерельну основу його педагогічного досвіду – етап дорадянського періоду становлення педагога; на цій основі та в контексті з різними методологічними підходами до розвитку педагогічної науки встановлено методологічну базу теоретичних поглядів А.С.Макаренка, розкрито її у співвідношенні із сучасними методологічними підходами, зроблено спробу синтезувати методологічні підходи людинознавчого характеру на основі педагогічної антропології – методологічний рівень; з'ясовано погляди А.С.Макаренка щодо об'єкта та предмета вивчення педагогічної науки, її провідних завдань; узагальнено ідеї, пов'язані із особистісною орієнтацією освітньо-виховного процесу; з'ясовано його підхід до розвитку педагогічної науки, що ґрунтується на єдиному природному законі – цілісності, тобто синтезі цілей, змісту і засобів виховання; запропоновано інтегрований підхід до розвитку сучасної педагогіки, що впливає з педагогічної антропології – теоретичний рівень; обґрунтовано сутність педагогічної технології А.С.Макаренка в інтерпретації із сучасними підходами до її тлумачення та реалізації, проаналізовано його досвід як цілісну педагогічну систему, визначено провідні чинники педагогічної технології А.С.Макаренка – технологічний рівень; з'ясовано проблему погодженості цілей і засобів їх реалізації в освітньо-виховному процесі, розроблено можливі варіанти інтеграції

педагогічної системи А.С.Макаренка в контекст загальнопедагогічної підготовки вчителя та діяльності колективу сучасного загальноосвітнього закладу – організаційно-методичний рівень.

Практична значущість дослідження. Сформульовані теоретичні уявлення про педагогічну технологію взагалі і А.С.Макаренка зокрема сприяють глибшому усвідомленню процесу педагогічного системотворення й ефективному використанню новацій у контексті сучасних теорій та педагогічної практики. Педагогічні ідеї А.С.Макаренка знайшли відображення в авторському навчальному посібнику для вищих педагогічних закладів “Теорія і методика виховання”, в науково-методичних розробках з проблем методології сучасної педагогіки та технології їх впровадження в процес загальнопедагогічної підготовки та діяльності сучасного загальноосвітнього закладу.

Особистий внесок автора в одержанні наукових результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні проблем, пов'язаних із сучасними підходами до розвитку педагогіки як науки (провідні методологічні підходи педагогіки, предмет її вивчення, моделювання процесу виховання тощо) на всіх рівнях її розвитку – методологічному, теоретичному, організаційно-методичному та технологічному, а також інтерпретації на цій основі педагогічних поглядів А.С.Макаренка; у науково-педагогічному обґрунтуванні сутності педагогічної технології та аналізі на цій основі творчої спадщини А.С.Макаренка; у розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо впровадження теоретичного і практичного досвіду А.С.Макаренка в загальнопедагогічну підготовку сучасного вчителя та загальноосвітні навчальні заклади; у безпосередній участі автора в практичному впровадженні педагогічної технології А.С.Макаренка. Науковий внесок автора у спільних працях полягає у теоретичній розробці й обґрунтуванні проблем, систематизації матеріалів та їх упорядкуванні – з М.М.Оксою; у розробці технології морально-етичного самовдосконалення особистості – з В.К.Процюком та в моделі психолого-педагогічного вивчення школярів – у співпраці з Н.Л.Коломінським, в теоретичному обґрунтуванні “школи майбутнього” на основі синтезу прогресивних ідей світової педагогіки – з М.Ю.Новоселецьким, та напряму, пов'язаного із самовихованням студента педагогічного навчального закладу – у співпраці з Т.Д.Дем'янюк та Г.Й.Шенгерою.

Вірогідність та аргументованість одержаних результатів та висновків дослідження забезпечуються аналізом оригінальних наукових джерел (статистичних даних, монографій, архівних матеріалів тощо), методологічною обґрунтованістю вихідних позицій порівняльно-педагогічного пошуку, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження відповідно до його мети та завдань.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися на конференціях різного рівня, а саме: **міжнародних**: “Традиції виховання у світовій народній педагогіці” (Київ-Рівне, 1995), “Новаторство как традиция отечественной педагогики” (Москва, 1998), “Педагогическое образование в классическом университете: проблемы и перспективы” (Минск, 2000), “Навчально-виховний процес у вузі і школі та шляхи його розвитку і удосконалення” (Рівне, 1999), “А.С.Макаренко и мировая педагогика” (Полтава, 2002); **всукраїнських**: “Творча спадщина і сучасна школа” (Суми, 1988), “Превентивне виховання: проблеми, пошуки, перспективи” (Рівне, 1997), “Педагогічні ідеї А.С.Макаренка і сучасність: проблеми та перспективи” (Переяслав-Хмельницький, 1990), “Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої і вищої школи” (Полтава, 2001), “Виховання і розвиток особистості в умовах навчально-виховного процесу” (Рівне, 2001); **міжвузівських**: “Актуальні проблеми вищої педагогічної і загальноосвітньої школи” (Рівне, 1995), “Особистість у контексті культури: світоглядні та психолого-педагогічні проблеми культурологічної освіти” (Острог, 2000), “Теорія, практика, досвід в забезпеченні актуальних питань розвитку освіти” (Володимирець, 2001), “Виховання і розвиток особистості в умовах навчально-виховного процесу” (Рівне, 2001), “Впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес” (Рівне, 2001).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 52 наукових працях. З них одноосібних публікацій – 50, публікацій у виданнях, затверджених ВАК України – 25. Серед них 2 монографії, 12 науково-методичних та навчальних посібників, 26 статей, 12 доповідей та тез виступів.

Результати кандидатської дисертації “Педагогические условия повышения эффективности воспитательного воздействия школьного коллектива” (1988р.) в докторській не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (615 найменувань, з них 15 архівних матеріалів, на 46с.) та 19 додатків на 79 с. Загальний обсяг роботи становить 555 с. (430 – обсяг основного тексту). У роботі подано 22 таблиці, 25 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовуються актуальність дослідження і його вихідні параметри: проблема, мета, об'єкт, предмет, завдання, методологічні основи, етапи і методи, дослідження, а також розкривається наукова новизна, теоретична і практична значущість досліджуваної проблеми.

У **першому розділі “Методолого-теоретичні основи педагогічних ідей А.С.Макаренка в контексті розвитку педагогічної науки: теоретико-історичний аналіз”** розкрито провідні методологічні підходи до педагогіки як науки. У цьому аспекті розглядається методологічна основа педагогічної системи А.С.Макаренка, ідеї педагога в контексті з різними методологічними поглядами на предмет та об'єкт вивчення педагогіки як науки, співвідношення біологічного та соціального в процесі розвитку та виховання людини, мету, цілі та засоби виховного процесу тощо. Розкрито ідеї А.С.Макаренка в контексті сучасної моделі процесу виховання.

Провідним для педагогічної науки завжди був і залишається характер розв'язання проблеми соціального й індивідуально-генетичного в розвитку людини. На цій основі ґрунтувалися суперечності, що супроводжували педагогічну науку в усі періоди її становлення. Екскурс в історію засвідчує, що суперечності нинішнього етапу аналогічні тим, які були характерні для 20-30-их рр. ХХ ст. – проблеми взаємодії біологічного та соціального чинників – “внутрішньої” і “зовнішньої природи” людини, що були пов'язані з матеріалістичним та ідеалістичним підходами до педагогічної науки. Ми зупинилися на детальному аналізі цього періоду, акцентуючи увагу, зокрема, на тих аспектах, з якими пов'язані суперечності в поглядах А.С.Макаренка та його педагогічному досвіді.

В Україні у цей період педагогічна теорія розвивалася на засадах механістичної рефлексологічної методології, прихильниками якої була група теоретиків-педагогів та рефлексологів, яка боролася проти ідеалістичної психології й педагогіки, з біогенетичними законами, інстинктивістами, бойскавтизмом та ін. не з позицій діалектичного матеріалізму, не з позицій марксизму-ленінізму, а з позицій механістичного матеріалізму. В основу своїх поглядів вони поклали вчення фізіологічної школи академіка І.П.Павлова, не врахувавши соціальний аспект виховання – І.О.Соколянський, О.С.Залужний, О.О.Федоровський, О.І.Попів, О.Г.Калашніков, А.П.Пінкевич, М.М.Пістрак та ін. Їхня позиція сприймалася як антиленінська теорія, що суперечила поглядам представників офіційної педагогіки. У “Резолюції дискусійної сесії Українського Науково-дослідного Інституту Педагогіки, що відбулася 15-20/4 1931 року і затверджена Президією Українського Науково-дослідного інституту педагогіки 1/14 1931 року”, статті М.Григор'єва “Правий опортунізм у педагогіці (“Дитячий рух”, №21, 1931) та низці інших праць цього періоду прихильників біологічно-природничого, або, як називають сучасні вчені, натуралістичного методологічного підходу, засуджували як таких, що представляли інтереси “правого опортунізму”. А погляди, що ґрунтувалися на соціальній основі та марксистсько-ленінській методології – як такі, що належали до “лівого ухилу” (П.П.Блонський, М.В.Крупенін, В.Я.Струминський, В.М.Шульгін та ін.). А.С.Макаренко уже в 1922 р. шукав шляхи розв'язання питання про предмет дослідження педагогіки. Але його висновки ґрунтувалися на позасоціальнобіологічній концепції. У педагогічній методології він розумів непродуктивність механістичного тлумачення, коли виховання і навчання характеризуються соціально, а дитина – індивідуально-біологічно. У січні 1923 р. А.С.Макаренко помітив характерне явище: усі найновіші педагогічні праці ґрунтуються на тому, щоб особистість вихованця розкласти на безліч складових. А.С.Макаренко прагнув до оволодіння синтезом педагогічних впливів з метою удосконалення особистості як цілісної системи. Він дійшов висновку, що головну увагу педагогам потрібно спрямовувати на створення “синтетичної педагогіки”. Педагог вважав, що виховання має

спрямовуватися однією системою законів, подібних до природних законів. Ідея єдиного природного закону, що діє і в природі, і в людині, і в суспільстві, і в державі і визначає природне право людей, належить Локку, твори якого А.С.Макаренко вивчав. Категорії, пов'язані із синтезом у педагогічній науці, він обґрунтовує уже в першому томі своїх творів. А це свідчить про те, що його погляди ґрунтуються на теоретичних засадах, якими він оволодів ще в дорядянський період. Як відомо, педагог глибоко був обізнаний із теоретичними поглядами В.С.Соловйова, Герберта Спенсера (“Синтетическая философия”), В.І.Вернадського. Аналогії підтверджують, що значний вплив на його методологічні погляди мали твори К.Д.Ушинського, зокрема праця “Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології”. На цьому акцентує увагу в своїх дослідженнях В.С.Лутфулін.

Отже, ідея А.С.Макаренка про створення “синтетичної педагогіки” виникла не на основі інтуїції чи якоїсь своєрідної, притаманної лише йому педагогічної логіки мислення, а на ґрунті глибокого теоретичного аналізу різних педагогічних концепцій, що увійшли до світової класики. Це підтверджує його автобіографічний документ “Замість колоквиуму”, яким розпочинається перший том його творів. Погляди А.С.Макаренка характеризують його як прихильника синтетично-антропологічного педагогічного напрямку – Дж.Адамс, В.М.Бехтеров, В.А.Вагнер, М.М.Ланге, А.Ф.Мазурський, М.Д.Виноградов, що спиралися на досягнення своїх попередників: Жан-Жака Руссо – Франція, Іоганна Генріха Песталоцці – Швейцарія, Карла Шмідта – Німеччина, М.І.Пирогова, К.Д.Ушинського – Росія. Вони розв'язували найактуальніші проблеми суспільного життя на основі пізнання людини, розглядали проблеми, пов'язані з цілісним підходом до її виховання, оскільки антропологія в широкому розумінні сприймалася ними як синтетична наука про людину, що повинна слугувати для педагогіки основою. Зазначені вчені розробляли проблеми цілей виховання, загальну мету якого вбачали у гармонійному розвитку людської природи, визначення змісту освіти. Виховання вважалось предметом самостійної науки педагогіки, яка, на їх погляд, повинна ґрунтуватися на синтезі знань про людину. Саме ці ідеї, як відомо, притаманні макаренківській методолого-теоретичній позиції щодо педагогіки як науки. Синтез, який забезпечує єдність цілей, змісту і засобів виховання людини із її психологічною структурою, тобто її природою, є каркасною основою педагогічної технології А.С.Макаренка. У філософській та психолого-педагогічній науці він є основоположним елементом системотворення та взаємовідношення людини і світу. Про масштабність педагогічних поглядів ученого засвідчує і розуміння ним соціального принципу, на основі якого він визначав об'єднання людей, виходячи із позиції світової єдності трудового людства, єдності практично вираженої, не декларативно, а в найреальніших формах людського спілкування, діяльності. На цій же основі він обґрунтовує і характерні особливості колективу у вужчому розумінні, вважаючи, що тільки через великий колектив, коли його інтереси впливають не з простого єднання, а з більш глибокого і соціального синтезу, можливий перехід до широкого політичного виховання.

У процесі історичного аналізу ми дійшли висновку, що період 20 - 30-их рр. характерний як етап боротьби різних представників педагогічної думки за нову педагогіку. Суперечливі теоретико-методологічні течії розв'язували одночасно актуальні проблеми, які в основному мали аналогічний характер. Це питання про розвиток суспільно-педагогічних функцій школи, підвищення її ролі в суспільстві, співвіднесення соціального й біологічного, спадкового й набутого в процесі життя, впливу на особистість середовища й виховання, організованого й стихійного, “вільного” виховання, педагогіки соціальної, шкільної (дитячої), виховання й навчання, виховання й розвитку тощо. Цей етап у розвитку педагогічної науки оцінено як історичний період, що характеризується спробою “методологічного прориву” в педагогіці. Ці самі питання хвилювали педагогічну думку стародавнього світу, представників класичної педагогіки, навколо них дискутують і сучасні педагоги. З огляду на це в дисертаційному дослідженні ми зробили спробу узагальнити ці погляди і інтерпретувати їх щодо сучасних методологічних та теоретико-методичних обґрунтувань проблем, пов'язаних із педагогічною наукою й практикою, предметом та об'єктом вивчення педагогіки, оскільки вони є стрижневою основою кожної фундаментальної науки. У цьому ж контексті проінтерпретували і методологічні позиції А.С.Макаренка.

Як засвідчує теоретичний аналіз, сучасна психолого-педагогічна наука перебуває на стадії переосмислення методологічної платформи пізнання людини. Ця проблема розглядається з

погляду філософської та психолого-педагогічної думки. Вона конкретизується в провідних методологічних принципах (підходах, парадигмах). Це парадигми, запропоновані В.І.Слободчиковим, Є.І.Ісаєвим: натуралізм, парадигма соціоморфізму, гносеологія, культуризм, теологізм, антропологічна парадигма. Системний, особистісний, діяльнісний, полісуб'єктивний (діалогічний), культурологічний, етнопедagogічний та антропологічний підходи розроблялися С.А.Смирновим. Л.Я.Зоріна, Є.М.Князева, С.П.Кордюмов, К.А.Юр'єва є прихильниками синергетичного підходу, вперше запропонованого І.Пригожиним (70-ті р.р. ХХ ст.). Гносеологія як теорія пізнання є основою теоретичних обґрунтувань Н.Є.Мойсеюк, акмеологічний підхід розробляють І.І.Драч, І.М.Драч. Оскільки виокремлення парадигмальних центрів (підходів) є умовним (у процесі філософсько-педагогічного дискурсу спостерігаємо різні комбінації сучасних філософсько-педагогічних ідей і методологічних наближень, які можна вважати конструктивними чи деструктивними розвідками), ми віддали перевагу педагогічній антропології, враховуючи її синтезуючі можливості. На цьому акцентував увагу її основоположник К.Д.Ушинський, розвивають ці положення сучасні вчені Б.М.Бім-Бад, В.П.Зінченко, М.Д.Култаєва, Б.Г.Мещеряков та інші.

На основі антропології, на наш погляд, можна погодити суперечності між методологічними підходами (парадигмами), які ґрунтуються на біологічній чи соціальній основі. Суперечності, пов'язані, наприклад, із пізнанням людини і світу на ідеалістичній основі, нині тлумачиться як теологізм, який ґрунтується на позиції – людина розвивається за “внутрішньою програмою”, що закладена в її теологічній чи біологічній природі, а виховання є лише допоміжним засобом для її реалізації та матеріалістичній (або соціальній) – процес виховання переважно пов'язується із соціальними обставинами життя, пріоритетною є “соціальна програма” формування особистості – “зовнішня програма”, може врегулювати етика як частина філософії. Синтезуючими є і такі моральні категорії, як духовність, моральні цінності, що є предметом вивчення аксіології, та моральний ідеал, які вживаються як в істинно духовній (теолого-релігійній) сфері, так і в світській (просоціальній), що реалізує культурологічний підхід. Він зумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей, складовою якої є вона сама. Як відомо, культурологічному аспекту в процесі розвитку особистості А.С.Макаренка надавав особливого значення, вважаючи, що “...головний метод педагогічного впливу – це підвищення культури особистості [вихователя...]”. Цей процес у досвіді педагога був важливою складовою його виховної системи, що ґрунтувалася на передачі, засвоєнні та подальшому розвитку культурно-історичного досвіду. Але він був прихильником такої організації виховного процесу, в ході якого педагогічні досягнення характеризувалися б удосконаленням системи особистості в цілому, тобто мається на увазі синтез її природної (внутрішньої) і соціальної (зовнішньої) підструктур.

Морально-ціннісний аспект педагогічної спадщини А.С.Макаренка дуже багатий. Як відомо, саме на ньому акцентують увагу зарубіжні макаренкознавці, обґрунтовуючи його як аксіологічний напрям у розвитку макаренкознавства. Щодо морального ідеалу і програмування у відповідності з ним освітньо-виховних цілей у Макаренка були певні погляди. Він застерігав від прогнозування абстрактного ідеалу типу “гармонійна особистість”, “борець, повний ініціативи”, “людини-комуніста” тощо, які не обґрунтовані чітко і сприймаються як загальний шаблон. Від педагога-теоретика, вважав він, вимагається не розв'язання проблеми ідеалу, а розв'язання проблеми шляхів досягнення цього ідеалу. Це означає, що педагогіка повинна опрацювати найскладніше питання про мету виховання та про метод наближення до цієї мети. Цілі ж виховання, вважав він, повинні бути виражені в реальних якостях людей. На наш погляд, це є вагомий акцент, на якому потрібно зосереджуватися й представникам сучасної педагогіки в процесі розв'язання проблем, пов'язаних із вихованням людини-громадянина, людини-патріота, людини-гуманіста тощо.

На синтезі людинознавчих наук (педагогічна антропологія) акцентував увагу К.Д.Ушинський, вважаючи, що ніде “однобічний напрям знань і мислення не є такий шкідливий, як у педагогічній практиці”.

Для теорії виховання, освіти і навчання суть методології полягає також у розумінні і розгляді основоположних і системотвірних проблем виховання як суспільного явища і явища педагогічної діяльності крізь призму принципів діалектики. Саме вона всебічно охоплює процеси пізнання світу в усій його системній багатоманітності, впливає із цієї єдності, взаємозв'язку,

взаємозалежності, передбачаючи тим самим єдність виховання і життя, цілісність особистості і виховного процесу. Ці особливості враховував у своїй діяльності А.С.Макаренко, розглядаючи педагогічні явища в розвитку і постійному русі. Він по-новому підійшов до розв'язання питання про джерела розвитку особистості й колективу. Педагог розробляє продуктивну ідею створення перспективних ліній, яка допомагає органічно погоджувати цілі суспільства, колективу й особистості. На нинішньому етапі цей підхід посилюється еволюційно-синергетичною парадигмою, яка зафіксувала себе як теорія самоорганізації (за Г.Хакеном – кооперованість процесів для відкритих систем будь-якої природи). Сутність її полягає в тому, щоб не нав'язувати людині шляхи її особистісного розвитку, а надати їй якомога більше можливостей для саморозвитку в межах соціокультурних норм, сприяти їй власним тенденціям розвитку. Можливості самореалізації творчого потенціалу людини вивчає акмеологія (від грецьк. *achme* – пік, вершина, найвищий рівень чого-небудь). А.С.Макаренко – педагог, який сам є взірцем творчої самореалізації, на цій основі ґрунтуються і організаційні форми його методики.

На основі технічної методології будується технологія педагогічного системотворення, розробляються прийоми та техніка наукових досліджень.

У другому розділі “Теоретичні засади педагогічної технології А.С.Макаренка” розкрито проблему технології виховного процесу, яка тривалий час піддавалася критичним судженням. Вона і нині є суперечливою. Це пояснюється тим, що нерідко ототожнюються поняття “технологія”, “техніка”, “технізація”. А педагогічний процес, який значною мірою ґрунтується на педагогічній майстерності, не сприймається за аналогією з технічним.

Існує багато різних обґрунтувань педагогічної технології. У педагогічній теорії ця проблема вважається досить складною. Складність її полягає насамперед у тому, що важко визначити певну межу між поняттями “педагогічна система”, “педагогічна технологія” та “методика організації навчально-виховного процесу”, особливо педагогам-практикам.

У контексті обґрунтування сучасної педагогічної системи як упорядкованої множини взаємопов'язаних та взаємозумовлених цілісних структурних та функціональних компонентів, що становлять єдине ціле, поєднаних спільними цілями, мотивами та освітньо-виховними завданнями, педагогічна технологія у нашому дослідженні сприймається як її інтегрований логічно обґрунтований механізм, що впорядковує педагогічну систему. Система характеризується насамперед непорушною цілісністю, на чому в свій час особливо акцентував А.С.Макаренко, вважаючи, що порушена у своїй органічній цілісності система стає хворою. Привертаючи увагу педагогів до цієї характерної якості, він зважав на неприпустимість критики системи і її виправлення. Це можливе, за його судженнями, тільки на основі системи індуктивної логіки. Саме цю функцію повинна реалізувати педагогічна технологія на основі чіткого програмування освітньо-виховних цілей, що, завдяки певній ієрархічності, таксономічності, конструктивності, системності, коригованості, ефективності, прогресивності спроможні виступати в ролі певних системотвірних педагогічних операцій. Методика ж синтезує сукупність методів (засобів), за допомогою яких здійснюється ефективна реалізація цих цілей. Ось чому всі погляди А.С.Макаренка щодо розвитку педагогіки як науки супроводжуються турботою про єдність цілей і засобів виховання, оскільки вона забезпечує науково обґрунтований системний підхід до педагогічного процесу. Він вважав виховним той засіб, який веде до цілі, а теорія повинна своєю “технічною стороною повернутися до практиків”. Каркасні основи макаренківської системи в дисертації узагальнено в такій моделі: генеративно-програмуюча – система цілей, методологічна, теоретико-наукова підсистема, методично-технічна (педагогічна техніка) – система способів і засобів, організаційно-регулятивна підсистема, що коригує систему умов і реалізаційних сил, самореалізаційна – система результативності. У А.С.Макаренка програмування цілей відбувається як жива діалектика руху, причому неперервного, суперечливого, що видозмінюється й розвивається. Формулюючи цілі виховання, педагог орієнтувався на гуманістичний образ людини у світовій культурі, у чому великий вплив на нього зробив Максим Горький. Проголошуючи максимальні цілі виховання, А.С.Макаренко відкрито заявляв, що в людини не повинно бути ніяких недоліків. Тобто він був прихильником прогресу як однієї з ідеальних цілей виховного процесу. Функція технології – системотвірна. Її можна спроектувати на основі такої логічно взаємопов'язаної низки компонентів: технологія → програмування (проекування, моделювання, конструювання систем, певних цілей) → процес системотворення (програмовані цілі, аналіз,

синтез, систематизація, комплекс тощо) → проект системи → реалізація освітньо-виховних цілей → способи реалізації (форми, методи, організаційні засоби або методика навчання та виховання) → педагогічна майстерність → педагогічна творчість (нововведення в систему на основі індуктивно-дедуктивного підходу). Отже, технологія – це конструктивний процес педагогічної діяльності, що, в свою чергу, характеризує і її процесуальний компонент. Він обумовлює результат, що програмується, і сам процес реалізації, що досягається процесуально.

Механізми програмування системи педагогічного впливу А.С.Макаренка також відповідають сучасним підходам до педагогічної технології. Якщо в реальних процесах, пов'язаних із виробничою діяльністю, під механізмами ми розуміємо різні пристрої або деталі, ланки, за допомогою яких здійснюється певний рух, то в нашому розумінні механізм – це системотвірні засоби, сукупність яких забезпечує ієрархію та динаміку компонентів системи, їх цілісність та прогресію. Механізми технології виховання пов'язані з органічною системою (людиною), тому вони повинні сприяти її інтенсивному розвитку та засвоєнню історико-культурного досвіду, синтезувати психолого-педагогічні впливи освітньо-виховного процесу. Провідними технологічними механізмами педагогічної системи вважаються процеси програмування цілей розвитку та виховання особистості, проектування педагогічних систем та окремих явищ і процесів, ієрархія як характерна ознака педагогічної технології, педагогічна техніка, форми, методи та способи організації педагогічної діяльності тощо. На цій основі змодельована вся педагогічна система А.С.Макаренка, центральний компонент якої – мета виховання, що передбачала програму людської особистості: “людину соціальну” – стандартизований зразок – і індивідуальний коректив до неї. Тобто педагог не випускав з поля зору “людину природну” (Див. рис.2.1.). Він програмує цілі індивідуальні і загальні, спрямовані на виховання загальних типових якостей особистості (самопочуття людини в колективі або певному соціальному середовищі, суспільстві; характер її колективних зв'язків і реакцій; дисциплінованість; готовність до дії і гальмування, відчуття такту і орієнтування; принциповість та емоційне перспективне прагнення; система знань і уявлень) та індивідуальних якостей, що відповідають природі людини (її здібності, схильності, талант, характер тощо). Важливим механізмом педагогічної технології А.С.Макаренка є система перспективних ліній, що ґрунтується на основі ієрархічного прогнозування перспектив від близьких до далеких як загальних, так і індивідуальних. Цей процес нині можна тлумачити як перспективну прогресію, що розвивається в просторі і часі. Вирішального значення він надавав педагогічній техніці. Згідно з його поглядами і сучасними тлумаченнями, вона забезпечує педагога певною майстерністю, оперативністю, доцільністю, вправністю в організації педагогічної діяльності тощо. Він розробив і реалізував відповідну інструментовку виховного процесу, яка згодом чітко визначилася у логіку паралельної дії. Паралелізм, вважав А.С.Макаренко, може бути виражений лише у співвідношенні праці і інтересу дітей. Те, що не виражено в дитячому інтересі, зрозуміло, не буде паралельне життю дитини, видам її діяльності. Педагог вважав, що “паралельність”, тобто відповідність, а не механічне “злиття” (чи уподібнення одне одному), необхідно забезпечити на всіх головних ланках зв'язку явищ і процесів у педагогіці: школи і суспільства, педагогіки і політики, навчання і виховання, колективу і особистості тощо.

Не менш важливим механізмом технології А.С.Макаренка є “педагогічна операція” як одна із провідних ланок у взаємодії багатогранних аспектів виховного процесу цілісної системи. Ґрунтуючись на принципі “паралельності” виховання й життя, знання й поведінки, колективу й особистості, “педагогічна операція” ніби втілює в собі весь зміст виховної системи А.С.Макаренка. Вона характеризується одночасно властивістю цілісності і бінарності, становить синтез чітко визначеного (технологічного) і невизначеного (творчого), чуттєвого і раціонального, пізнавального і діяльнісного, засвоєного на власному досвіді. Як педагогічна проблема детальніше вона обґрунтована в дослідженнях Л.І.Гриценко, С.Ю.Карсакової, А.А.Фролова.

Отже, цілі виховання та шляхи їх реалізації, які впливають одна із одної (ієрархія), пронизують усю педагогічну систему А.С.Макаренка. Тобто, організація виховного процесу, його досвід повністю ґрунтується на технологічній основі.

У третьому розділі “Провідні чинники педагогічної технології А.С.Макаренка” увага акцентована на аспектах педагогічного досвіду А.С.Макаренка, які вважаються фундаментальними для будь-якої педагогічної системи: народна основа, опора на природу дитини

в про

вона

цей

здійснюється

суб'єктно-об'єк-

розвиток набу-

принципів – п

сім'я, трудові об'

колективах тощо.

Життєву п

властивий насамперед його творам

багатодітної сім'ї (сім'ї Веткі

дитячого колективу за різнов

епізодів, які характеризую

взаємовідносин, звичаїв та обрядів, народних традицій, ігор тощо. На сторінках книг педагога

безліч приказок, прислів'їв та народних пісень. На народній основі ґрунтується його управлінська

система. Мова його творів близька до народнопобутової, хоча він багато уваги приділяв

удосконаленню мовлення своїх вихованців. Обґрунтовуючи проблему реалізації принципу

х цілей

відповідн

з першо

колінь м

ня

гіці

ює

Синтез**(гармонізація)****Зовнішній****Внутрішній****Цілісний виховний процес****ОСОБИСТІТЬ**

народності в педагогічній спадщині А.С.Макаренка, ми спиралися на педагогічні погляди К.Д.Ушинського, які він висвітлив у статті “Про народність у громадському вихованні”. Реалізацію цього принципу він вбачав у природовідповідному процесі, для якого характерна узагальнююча якість – типізувати національні риси (психофізіологічний аспект), що забезпечується спадковістю – перша природа, і в соціальних якостях, характерні співжиттю народу (навички, набуті в процесі життя, переконань і звичок, на яких педагог робить особливий акцент), – друга природа. Саме на такій основі ми характеризуємо цей аспект педагогічної системи А.С.Макаренка, а різні форми народного самовираження, етнічного побуту, ритуально-обрядовий, фольклорний та розважально-ігровий характер стилю вираження як систему впливових засобів у процесі різнобічної діяльності його колективу. Отже, хоча А.С.Макаренко жив у середовищі, стосунки якого ґрунтувалися на інтернаціональному принципі, це не перешкодило йому зберегти в своїх творах і національну самобутність. На це звертав увагу Г.Б.Волков, дослідник аспектів народної педагогіки в досвіді А.С.Макаренка. Він вважав, що в процесі перечитування Макаренка “мимоволі звертаєшся до Київської і Новгородської Русі, до “Слова о полку Ігоревім” і “Поученій Володимира Мономаха”, до Запорізької Січі і до Григорія Сковороди, і до Ушинського з Пироговим, що гарно трудилися в Україні”. Г.Б.Волков акцентує увагу на тому, що “в Макаренка великий національний і інтернаціональний досвід”, що “...він кров від крові, плоть від плоті українських трудящих”, і що його творчість інтернаціональна саме тому, що вона національна. А загальнолюдська тому, що народна...”.

Людина – природовідповідна система. Відштовхуючись від цієї істини, проектував систему виховання і А.С.Макаренко, який був прихильником індивідуального впливу на особистість, і не спонтанного впливу, а індивідуалізації, яка ґрунтується на психолого-педагогічному вивченні кожної дитини. Наприклад, дослідження його спадщини свідчать, що ще в 1922 році А.С.Макаренко організував кабінет психологічних спостережень та експерименту. Внаслідок уважного вивчення своїх вихованців А.С.Макаренко дійшов висновку, що таємниця педагогічного успіху полягає насамперед у здатності вихователя всебічно й глибоко вивчати ті тенденції, що властиві вихованцям, уміло використовувати їх у процесі досягнення виховних цілей. Суть справи, за Макаренком, зводилася не до заперечення особливостей, притаманних дитинству і отрочтву, а до визнання необхідності ретельного виділення чинників, похідних від чинників основних, і обміну впливів навколишніх обставин на утворення попередніх і модифікацію наступних. Як відомо, він розробляє програму вивчення вихованців, пропонує вихователям занотовувати спостереження у відповідних щоденниках, які є не звичайною фіксацією фактів, а стимулом до спільної роботи з вихованцем з метою надання йому відповідної допомоги.

Педагогічна діяльність А.С.Макаренка була пов’язана з критикою ним різних психолого-педагогічних теорій і концепцій розвитку особистості дитини, які він вважав помилковими тлумаченнями щодо її виховання. Особливо різкій критиці було піддано теорію “вільного виховання”, яка мала досить сильний вплив на теорію і практику виховання дисципліни в 20-ті роки в Україні. Після її зародження в зарубіжній педагогіці наприкінці ХІХ - поч. ХХ ст. і широкого розповсюдження не лише в країнах Західної Європи (Жан-Жак Руссо, Е.Кей, Г.Шаррельман, Ф.Гансбург, М.Монтесорі та ін.), але і в Росії та Україні (Л.Толстой, У.Горбунов-Посадов, А.Зеленко, С.Шацький, В.Чехов, К.Вентцель, Я.Чепіга, С.Русова, О.Музиченко та ін.) ця теорія відзначалася надзвичайним індивідуалізмом та надмірною ідеалізацією природи дитини. Водночас необхідно відзначити, що теорія “вільного виховання” на певному етапі зіграла позитивну роль у боротьбі зі старою школою, з авторитарною теорією дисципліни, в боротьбі з дисципліною муштри, із застосуванням у школах фізичних покарань. На противагу авторитарному вихованню прихильники цієї течії висували принцип вільного розвитку духовних і фізичних сил дитини. Ця теорія серйозно гальмувала розвиток педагогічної теорії в цілому і теорії дисципліни зокрема, оскільки значною мірою заперечувала шкільну організацію виховної діяльності, дисципліну в усіх її проявах, будь-які засоби дисциплінування дітей, відкидала покарання, єдині правила, вимоги тощо. Ця проблема, як і проблема психолого-педагогічного вивчення учнів, не втрачає актуальності і понині і характеризується суперечливими поглядами.

Власні погляди склалися в А.С.Макаренка і щодо педоцентричної концепції, яка виникла під впливом “вільного виховання”. Це була індивідуалістична теорія “непротилвення” природним

нахилам дитини, згідно з якою вона, як писав А.С.Макаренко, розглядалася як істота, досконала за своєю природою, а роль педагога зводилася до того, щоб відкинути перешкоди на шляху особистості, яка саморозвивається. А.С.Макаренко піддав критиці ці твердження, вважаючи, що в умовах чистої природи виростає лише те, що природно мало вирости – “звичайний польовий бур’ян”. Одночасно він засуджував і погляди, які виникли під впливом “вільного виховання” на дисципліну як на “самоорганізацію”. Маніпулюючи терміном “свідома дисципліна”, теоретики “вільного виховання” заперечували наявність соціального досвіду, метод практичного набуття або виправлення в процесі виховання певних навичок поведінки. За їх переконаннями, дисципліна, як писав А.С.Макаренко, повинна виростати “з чистої свідомості, із голої інтелектуальної переконаності, з ідей”. Він переконався, що однією свідомістю дисципліна визначатися не може, оскільки вона є результатом усього виховного процесу. Він був прихильником інтеграції природних і соціокультурних чинників виховання. Ці його погляди поділяє переважна більшість сучасних педагогів, вважаючи соціальне середовище також природним чинником, який синтезує узагальнений тип людини певної нації, держави, етнічного регіону, її способів світосприйняття, життя, ментальності тощо. Основоположними для соціального співжиття є процеси передачі, засвоєння та розвитку соціокультурного досвіду. Саме про це йдеться в Основному Законі нашої держави – Конституції, в якій зафіксовано, що головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодшому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які об’єднують у собі національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, економічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Як засвідчує аналіз педагогічної спадщини А.С.Макаренка, формування досвіду є центральною ланкою його педагогічної технології; він дійшов висновку, що “усякий досвід, поганий чи хороший,” – це система. Ми зробили спробу схематично відтворити динаміку процесу формування соціально-історичного досвіду як системи за педагогічною технологією А.С.Макаренка (див. рис. 3.1.) На наш погляд, вона повністю співвідноситься з аспектами сучасних педагогічних досліджень.

У четвертому розділі “**Використання педагогічної системи А.С.Макаренка в процесі підготовки майбутнього вчителя**” зроблено спробу проаналізувати процес становлення А.С.Макаренка як педагога з урахуванням впливових чинників дореволюційного періоду. Він мав вирішальне значення у формуванні соціальних та педагогічних поглядів Макаренка, його досвіду як цілісної педагогічної системи. Розкрито аспекти соціально-педагогічного синтезу його педагогічної системи в процесі загальнопедагогічної підготовки, а також уперше зроблено спробу розширити історичні етапи періодизації розвитку макаренкознавства (В.М.Коротов та А.А.Фролов), і подати її в контексті розвитку історії педагогіки в Україні. Характеризуючи складові педагогічного досвіду А.С.Макаренка, ми зверталися до того періоду його життя, коли цей досвід формувався. Як зовнішня, так і внутрішня перебудова людини пов’язані із соціальними змінами, які ґрунтуються на процесах державотворення, досить складні. А тому А.С.Макаренко, як і будь-яка інша людина, не міг увійти в нову соціальну структуру із такими поглядами, переконаннями, а відповідно, і практичним досвідом, які чітко відповідали б новій системі, властивому їй стилю життя, практичним формам соціальної та педагогічної діяльності як професійної сфери. Теоретичний, зокрема порівняльний аналіз, дозволяє стверджувати, що об’єктивне обґрунтування сутнісної основи педагогічних поглядів та практичного досвіду А.С.Макаренка можливе шляхом вивчення дореволюційної педагогіки, на основі якої вони формувалися. Дослідження вчених та архівні матеріали засвідчують, що А.С.Макаренко був добре знайомий із працями істориків Ключевського, Маслова, Леніна; логіку знав за підручниками Челпанова, Мінто і Троїцького; з філософією обізнаний за творами Локка, Шопенгауера, Штірнера, Ніцше і Бергсона; дуже сумлінно вивчав твори російського вченого Соловйова; про Гегеля знав з популяризацій; захоплювався літературними творами Шекспіра, Пушкіна, Горького, Достоевського, Гамсуна, Толстого, негативно ставився до Діккенса. Аналогії підтверджують, що він добре був обізнаний із працями американського вченого Гуго Мюнстерберга. Про це свідчать багато аналогій, досліджених нами у його працях. Особливу увагу привертає одна із них: як

відомо, за авторський твір “Криза сучасної педагогіки” під час навчання в Полтавському педагогічному інституті А.С.Макаренка був нагороджений золотою медаллю. Ця назва аналогічна назві розділу I книги Гуго Мюнстерберга “Психология и учитель” (Гарвардський університет, 1909), “Конфликт в современной педагогике”. Вони ж дозволяють стверджувати, що досвід А.С.Макаренка – педагогічна система, яка ґрунтується на теоретико-методологічній та практичній засадах, що мали місце у світовій педагогічній класиці. Систематизувавши погляди вчених про інтеграцію як важливий системотвірний компонент процесу загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя (О.А.Абдуліна, В.П.Безпалько, І.В.Кузьмін, Х.Сантулов та ін.), ми обґрунтовуємо процес підготовки сучасного вчителя як інтегровану систему, яка, по-перше, синтезується зі структурою особистості вчителя, що слугує орієнтиром в умовах загальнопедагогічної підготовки, соціальним та природним навколишнім світом (зовнішня наукова інтеграція), а, по-друге, йому характерний внутрішній міжпредметний синтез

Рис. А.С.Макаренка

фо

рич

гісю

(внутрішньонаукова інтеграція). Ми дійшли висновку, що системотвірними інтеграційними зв'язками процесу підготовки майбутнього вчителя є методологічний (зовнішній або міжнауковий синтез), теоретичний (мононауковий), міждисциплінарний та технологічний синтези. Вони передбачають реалізацію зовнішніх цілей у процесі підготовки вчителя – соціальних на основі розвитку внутрішньої природи – індивідуальної програми діяльності студента. В такий спосіб прогнозуємо технологічний каркас педагога як ерудованого методолога (оволодіння фундаментальними науковими знаннями), компетентного теоретика (розуміння та моделювання педагогічних концепцій на чіткій методолого-теоретичній основі) і технолога як організатора педагогічної діяльності, що ґрунтується на програмуванні цілей розвитку і виховання особистості та їх реалізації. Забезпечити такий рівень може глибоке вивчення студентом дисциплін філософсько-природничого та соціально-педагогічного циклу, що сприятиме баченню ним кожної педагогічної проблеми на антропологічній основі і забезпечить певний рівень сформованості педагогічного мислення; вивчення експериментальної педагогіки, яка ґрунтується на загальних методах експериментальних досліджень і, синтезуючись із проективною педагогікою, забезпечить педагога уміннями та навичками ставити завдання, діагностувати, експериментувати, обґрунтовувати, узагальнювати і на цій основі моделювати навчально-виховний процес як педагогічну систему, враховуючи при цьому різні варіанти інтегрування систем та їх окремих компонентів, синтезувати методологічні, теоретико-методичні та технологічні знання. Зовнішній і внутрішній синтези, взаємодіючи між собою, інтегруються, в свою чергу, із горизонтальним – рух у певному ієрархічному порядку від цілі до цілі (за А.С.Макаренком, від перспективи до перспективи) у певному просторі і часі та вертикальним, завдяки якому здійснюється взаємозв'язок цілей та засобів їх реалізації. Більш детально ми проілюстрували цей процес наочно (див. таблицю 4.2). Ґрунтовніше цю концепцію подано в тексті дисертації.

Етапи розвитку і впровадження ідей А.С.Макаренка в Україні ми інтерпретували так: перший етап (20–30-ті роки) характеризується як вихідний період, що має багату історію, уславлену іменами, пов'язаними зі спадщиною А.С.Макаренка. Це період перших спроб, помилок, нових пошуків і, нарешті, відомого усьому світу експерименту - макаренківської системи формування особистості, який розвивався в оточенні схвалення і суперечливих поглядів прихильників і супротивників, котрі сприяли інтенсивному розвитку нової системи. Одні – активною співучастю, інші – гальмуванням нестандартних підходів педагога, що ще більше стимулювало його до активних дій. “Декларація Наркомосвіти УРСР про соціальне виховання дітей”, прийнята 1 липня 1920 року, пропаганди ідей і досвіду педагога. У цей період особливо акцентувалася увага на визначальній ролі праці в навчально-виховному процесі, оскільки вважалося, що лише в праці на користь суспільства можливе справжнє виховання. Водночас педагоги цього періоду особливу увагу звертали на естетику праці, яка можлива, як передбачав Антон Семенович, у колективній діяльності.

Етап утвердження досвіду А.С.Макаренка в педагогічній теорії і практиці (1959 – 1974 рр.) характеризується суперечливими поглядами, що виникли навколо його педагогічних ідей. Вони були пов'язані зі спробами розкрити в педагогічній діяльності педагога окремі недоліки в гуманістичному спрямуванні його педагогічної системи, опорі на свідомість і творчу активність дітей, перебільшенні ролі колективної організації діяльності і дисципліни, недооцінці методу переконання і індивідуального впливу, недостатній увазі колективу до кожної окремої дитини. Ці погляди зіткнулися з опором прихильників макаренківської системи. Незважаючи на те, що в 1958 р. припинилася діяльність лабораторії з вивчення педагогічної спадщини А.С.Макаренка (відкрита у складі АПН РСФСР в 1944 р.), продовжувався процес активного творчого застосування його досвіду в педагогічній практиці, зокрема в умовах інтернатського руху в Україні.

1975-1988 рр. – етап прогресу в розвитку макаренкознавства в Україні, який характеризується пошуками нових шляхів теоретичних розробок і практичного застосування макаренківської технології. Він пов'язаний із процесом реформи школи. Помітну роль у підвищенні ефективності виховного впливу шкільного колективу відіграли шкільні традиції, особливо ті, які передбачали моральне вдосконалення школярів. Творча спадщина А.С.Макаренка впроваджується і як педагогічна система, і як окремі її аспекти. Школа стала виховним центром організації різнобічної діяльності школярів у мікрорайоні. Особливо популярною стала організація різновікових об'єднань у мікрорайоні школи. На цій основі ґрунтувалася клубна

підсистема шкільного колективу, організаторська, трудова, спортивно-оздоровча, об'єднання інтелектуально-пізнавального, пошуково-красознавчого характеру, групи дітей за суміжними професіями тощо.

Кульмінаційний етап у розвитку педагогічної спадщини А.С.Макаренка та період нових педагогічних досліджень (1989-1998 рр.) має триаспектну характеристику: по-перше, він зарекомендував себе в історії макаренкознавства як “Вибух” (за Азаровим); по-друге, його можна характеризувати як етап “затишшя” в розвитку макаренкознавчої науки і, по-третє, – як період інтенсивного піднесення, який ми назвали “Перечитуємо Макаренка...”. Він увінчався дослідженнями макаренкознавців, які розкрили нові сторінки життя і педагогічної спадщини педагога, відбулася інтеграція педагогічних поглядів вітчизняних педагогів та представників зарубіжної педагогіки, яких об'єднала Марбурзька лабораторія (Німеччина), на базі якої діяла Міжнародна Асоціація макаренкознавців, яку очолював доктор Гетц Хілліг (нині Асоціацію очолює кандидат філософських наук Т.Ф.Корабльова – Росія), та відзначенням світовою громадськістю 110-ї та 115-ї річниці від дня народження А.С.Макаренка. Цей період пов'язується з новим етапом розвитку педагогічної науки в Україні, який характеризується як рух до

Таблиця 4.2

Інтеграція ідей А.С.Макаренка в процесі загальнопедагогічної підготовки вчителя

Інтеграційні синтети	Загальнопедагогічна підготовка	Ідеї А.С. Макаренка, що інтегруються
Методологічний синтез – природничий та соціально-педагогічний (зовнішній синтез)	Антропологічні науки: анатомія, фізіологія, па-тологія людини, психологія, логіка, географія, історія (релігії, цивілізації, філософ-ських систем, літератури, мистецтва, виховання), філософія, соціологія тощо.	Педагогічна наука “як насам-перед практично цілеспрямо-вана”; “педагогічна логіка”, “логіка педагогічної доцільнос-ті”, “взаємодія цілей, засобів і результатів виховання”; діяль-нісний і системно-процесуаль-ний підхід до виховання.
Теоретичний (мононауковий, внутрішньопедагогіч-ий синтез)	Загальнопедагогічні науки: загальна педагогіка, соціальна педагогіка, народна педагогіка, етнопедагогіка, спеціальні педагогіки, історія педагогіки, порівняльна педагогіка	“Паралельна дія”, діалектична єдність індивідуальних і сус-пільних цілей; забезпечення свободи у самопочутті вихо-ванців, самостійності і відповідальності; біфуркаційний механізм розвитку цілісного виховного процесу; педагогічна діяльність педагогічного закладу в цілому.
Організаційно-методична підготовка (міждисциплінар-ний синтез)	Дисципліни методичного циклу теорія і методика виховання, дидактика, школознавство, методики викладання окремих дисциплін тощо.	“Виховуючий колектив” (колектив навчального закладу як єдиний організм співпра-цюючих вихованців, педагогів, співробітників педагогічного закладу), первинний колектив у загальній структурі, типи виховних впливів, виховання громадянина-господаря.
Технологічний (горизонтальний та вертикальний синтети – рух у просторі і часі)	Дисципліни, що охоплюють аспекти педагогічної технології проєктивна педагогіка,	Процесуальний аспект вихо-вання, його просторово-часова характеристика, педагогічна операція; майстерність вихо-вателя,

	експериментальна педагогіка, статистика, педагогічна майстерність	“педагогічна техніка” як вправність педагога, методики перспективної та паралельної дії.	
Педагогічна практика та позааудиторні форми діяльності			

демократизації та гуманізації народної освіти, відродження національної школи, розвитку різних типів навчальних закладів. Це етап інтенсивного пошуку ефективних форм організації навчально-виховного процесу в ринкових умовах, з одного боку, і значного спаду творчої ініціативи в педагогічній науці і практиці, з другого. Це пов'язано із кризовими умовами, які виникли в процесі соціально-економічних реформ; спалахом безпритульщини серед дітей та підлітків, як наслідок їхньої дезадаптації; моральною деградацією молоді, яка породжена трудовою незайнятістю, зниженням етичної культури та звуженням бази для різнобічного розвитку школярів та молоді.

П'ятий розділ – “Технологія впровадження творчої спадщини А.С.Макаренка в умовах сучасного загальноосвітнього закладу” повністю присвячено проблемі технології організації діяльності шкільного колективу з урахуванням ідей та практичного досвіду А.С.Макаренка, запропоновано варіанти її впровадження в умовах колективу сучасного загальноосвітнього закладу. Перший варіант – це творчий розвиток системи Макаренка в умовах традиційної структури освітньо-виховного закладу, базисним компонентом якої є клас; другий – безпосереднє впровадження педагогічної системи А.С.Макаренка в умовах шкільного колективу, структура якого змодельована за різновіковим принципом. Ми обґрунтували експериментально досліджений і апробований досвід освітньо-виховних закладів (Качківська та Вапнярська ЗОШ №2 Вінницької обл., Володимирецький колегіум Рівненської обл.) з проблем моделювання та організації різнобічної діяльності шкільного колективу з урахуванням ідей А.С.Макаренка. Крім цього, було систематизовано провідні завдання, які повинна розв'язувати школа, проєктована А.С.Макаренком: природовідповідне навчання і виховання; наступність у педагогічній теорії й практиці; творчий підхід до реалізації засобів виховання, наявність новаторства в навчально-виховному процесі, системно-особистісний та технологічний підходи до розв'язання педагогічних проблем; досягнення цілісності в процесі розвитку і виховання людини; програмування навчально-виховних цілей як визначальний аспект педагогічної технології; комплексність як важливий синтетичний механізм впливу на особистість з урахуванням її структурних компонентів – інтелектуальної, емоційно-оцінювальної та вольової сфери; виховання в дитини “господарської позиції” щодо навколишнього світу; організація навчального закладу з урахуванням економічного прогресу держави; особистісна орієнтація в процесі виховання; гуманістичний та прогностичний характер педагогіки А.С.Макаренка тощо. Проаналізували також різні підходи до моделювання колективу сучасного навчального закладу, які полягають: у виході передової педагогічної думки на світову арену; у пошуках специфічно національних культурних ресурсів народу; у застосуванні найбільш прогресивного досвіду теорії і практики радянської педагогіки; у зміні типу школи, або її орієнтації на господарські і соціально-політичні зміни (А.А.Фролов, В.М.Розін, І.Г.Єрмаков, Л.В.Сохань, та ін.). Ми дійшли висновку, що педагогічні прогнози А.С.Макаренка щодо цілей, які має розв'язувати загальноосвітній заклад, аналогічні прогресивним ідеям світової педагогічної думки і значною мірою переважаються із завданнями, які нині розв'язує сучасний заклад. На цій основі ми запропонували третій варіант – інтегрований підхід до моделювання сучасного навчального закладу, який ґрунтується на антропологічній основі (синтезує знання про людину), прогресивних вітчизняних та світових педагогічних технологіях, тобто розв'язує педагогічні проблеми на методологічній, теоретичній, організаційній, методичній та технологічній засадах як класичний варіант моделі навчально-виховного закладу з орієнтацією на творчо сформовану особистість. Така модель закладу, на наш погляд, спонукатиме педагога до систематичного самовдосконалення, постійної орієнтації на довершеність, до творчості, систематичного

програмування освітньо-виховних цілей на суто науковій основі, до прогресу. Він програмуватиме і реалізуватиме освітньо-виховні цілі у цілісній системі, яка відповідає вихованню та розвитку дитини в міцній єдності з її природою, життям школи та суспільства, у взаємозв'язку з простором і часом (інтеграція у світову цивілізацію та прогресія в майбутнє, за Макаренком, – рух за віддаленою в часі перспективою як індивідуальною, так і загальною), з орієнтацією в процесі своєї діяльності і розвитку на довершеність, досконалість, універсальність, ідеальне. Освітньо-виховні цілі в умовах такого закладу передбачають забезпечення школяра знаннями, вміннями і навичками та спроможністю до різних видів діяльності (загальноосвітній аспект) щодо навколишнього світу (природи), суспільства і самого себе, а також сформованість у дитини прагнення (потреби) до різних видів розвитку в цьому ж контексті (виховний аспект). Це орієнтація на особистість, яка розвивається на основі ідеалів неперервності і взаємозв'язку, погодженості і гармонії, досконалості і прогресу, збереження (самозбереження), толерантності і єдності, яка бажає реалізувати свою життєву місію, користуючись своїми знаннями і відповідною підготовкою. Таким чином, ми виходимо на рівень сформованості людини, яка спроможна і бажає сприяти інтенсивному розвитку природи, людства і самої себе.

У **загальних висновках** та рекомендаціях викладено результати дослідження:

1. У дисертаційному дослідженні обґрунтовано педагогічну технологію А.С.Макаренка у світлі сучасних філософсько-антропологічних, психологічних і педагогічних теорій та практичного досвіду на всіх рівнях їх розвитку: методологічному, теоретичному, організаційно-методичному та технологічному. Передбачено можливі варіанти її інтегрування в контекст сучасної педагогічної науки і практики.

Обґрунтовуючи погляди А.С.Макаренка на методолого-теоретичному рівні, дійшли висновку, що вони в нього сформувалися ще в дорадянський період і інтегрують провідні ідеї світової класики. З'ясовано, що основними компонентами його педагогічних поглядів є синтез, цілісна система, проектування особистості, програмування тощо. Як відомо, на їх основі обґрунтовуються сучасні тлумачення педагогічної технології. Поняття “синтез” є основним для антропологічного методологічного підходу (синтез людинознавчих наук), що забезпечує педагогічну науку спроможністю цілісного пізнання зовнішнього світу і людини як природної та соціальної істоти. Історичний та порівняльний аналіз засвідчує, що А.С.Макаренко поділяв позиції антропологів-синтезистів (одна із педагогічних течій початку ХХ ст.). На цій основі ґрунтується і його ідея щодо “синтетичної педагогіки” як такої, що передбачає синтез виховних впливів на людину, яка, в свою чергу, сприймалася ним як цілісна система. За Макаренком, справжня педагогіка – та, яка “повторює педагогіку всього світу”.

Проблеми, пов'язані з колективом, перспективними лініями, єдністю цілей і засобів виховання, також ґрунтуються на філософській основі. Вони інтегруються з такими аспектами, як органічна цілісність світу (природи і суспільства), ідеями єдиного природного закону, що діє і в природі, і в людині, і в державі, та розвитку в просторі і часі, природною диференціацією тощо. Тобто педагогічна антропологія спонукає нас до обґрунтування педагогіки як науки, що інтегрує знання про людину (синтез знань) і передбачає систему впливів на людину з метою створення умов для її соціальної та індивідуальної самореалізації на основі її генетичного та соціокультурного досвіду.

2. Поняття “педагогічна технологія” в сучасних умовах набуло значної актуальності. У дисертаційному дослідженні ми зосередили увагу на таких її важливих функціях, як конструктивна, – системотвірна, з якої випливає і процесуальна – реалізація цілей виховання.

Каркасними основами педагогічної системи А.С.Макаренка є прогнозування кінцевого результату – проектування сформованої особистості, програмування виховних цілей, забезпечення погодженості між цілями і засобами освітньо-виховного процесу, педагогічна система як непорушна цілісність, ієрархічна послідовність цілей у певній прогресії тощо. Оскільки ці поняття є опорними в сучасних тлумаченнях педагогічної технології, то А.С.Макаренка можна вважати основоположником технологічного підходу до процесу виховання (переважна кількість тлумачень пов'язана із процесом навчання).

3. Структурно-особистісний підхід був і залишається провідним у контексті педагогічної науки. Тому ідея проектування особистості і процес реалізації цього проекту, за Макаренком, також відповідають педагогічній логіці сучасних обґрунтувань цього процесу. Пропонований ним

проект особистості синтезує природовідповідний і соціальний чинники виховання в їх єдності і цілісності. Це ще більше підтверджує, що педагог перебував на методологічних позиціях синтезу людини із природним і соціокультурним середовищем.

4. А.С.Макаренко програмує соціальні (програма-стандарт, "зовнішня людина") та індивідуальні (індивідуальний коректив, "внутрішня людина") цілі виховання, пропонує ідею диференційованого виховання. Він доходить висновку, що педагогіка повинна опрацювати найскладніше питання – про мету виховання та про метод наближення до цієї мети. Антон Семенович вважав, що коли вона інтерпретується з утвердженням того, що повинно бути, ігноруючи наявне, то педагогічний процес обов'язково приречений на омертвіння. Отже, логіка моделювання його педагогічного процесу ґрунтується на програмуванні цілей виховання та перевірці рівня їх реалізації досвідом. А весь виховний процес, за А.С.Макаренко, спрямований на організацію виховання таким чином, щоб наші досягнення характеризувалися вдосконаленням особистості як системи в цілому. Звідси випливає і його висновок про єдність цілей і засобів виховання. Отже, він підходить до розв'язання цієї проблеми з оптимістичною міркою. Її можна враховувати і на сучасному етапі розвитку педагогічної науки.

5. Вважаючи А.С.Макаренка педагогом тоталітарного режиму, окремі педагоги характеризують його педагогічну спадщину як невластиву для нинішніх освітньо-виховних реформ, що ґрунтуються на національній основі. У дослідженні акцентується увага на цій суперечності. А.С.Макаренко у своїх творах спеціально не зосереджував увагу на засобах народного та національного виховання. Вони використовуються в його творах як життєво необхідні в процесі діяльності створених ним навчально-виховних закладів: принцип народності реалізує себе через спосіб організації діяльності колективу – різновікове об'єднання (загін), що створене за аналогією сімейних стосунків (сім'ї Веткіна); принцип різновіковості забезпечує передачу позитивного досвіду старшого покоління молодшому, що, за народною педагогікою, вважається суттю виховання. У його творах подано багато зразків народного побуту, традицій, звичаїв, обрядів тощо. Такий спосіб пропаганди засобів народної педагогіки не втрачає актуальності і понині.

6. Інтеграція А.С.Макаренко провідних педагогічних ідей сприяла тому, що він став новатором в усіх сферах педагогічної діяльності: освітній – диференціації навчання за природними здібностями дітей; виховній – програмування розвитку особистості з опорою на її індивідуальні особливості (педагогічна технологія); трудовій – організація колективних, групових та індивідуальних форм виробництва (синтез виробничої діяльності різних економічних формацій). Організація різних форм самофінансування закладу як вищого рівня трудової діяльності – один із результатів експерименту А.С.Макаренка. Він дав йому можливість значно випередити процес розвитку сучасної педагогічної науки і практики. Пропоновані ним форми характерні і для нинішніх ринково-економічних відносин, в умовах яких розвивається сучасна педагогічна наука і практика.

7. Досвід А.С.Макаренка успішно інтегрується з аспектами загально-педагогічної підготовки особистості сучасного вчителя на всіх рівнях соціально-педагогічного синтезу: методологічному (інтегруються ідеї про педагогіку "як насамперед практично цілеспрямовану науку"; педагогічні погляди щодо "педагогічної логіки", "логіки педагогічної доцільності", про "взаємодію цілей, засобів і результатів виховання"; діяльнісний і системно-процесуальний підхід до виховання тощо); теоретичному (теоретичні погляди про "паралельну дію", діалектичну єдність індивідуальних та суспільних цілей, біфуркаційний (подвійний) механізм розвитку цілісного виховного процесу, діяльність педагогічного закладу в цілому, виховуючий колектив, первинний колектив у загальній структурі, типи виховних впливів, виховання громадянина-господаря тощо); технологічному (ідеї про процесуальний аспект виховання, його просторово-часову характеристику, педагогічну операцію, педагогічну техніку, методику перспективної та паралельної дії тощо).

8. Паралельно з розвитком педагогічної науки удосконалюється і колектив сучасного навчально-виховного закладу. Як зазначено в документах Міністерства освіти і науки України про загальноосвітній навчальний заклад, його головним завданням є забезпечення реалізації прав громадянина на загальну середню освіту, формування і розвиток соціальної зрілості, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості,

підготовленої до професійного самовизначення, а також створення умов для оволодіння системою наукових знань про природу, людину і суспільство. Цей рівень може забезпечити синтез прогресивних ідей світової педагогіки в умовах діяльності сучасного загальноосвітнього закладу. До світової класики належить і педагогічна система А.С.Макаренка. Його проект “Школи майбутнього” характеризується гуманістичною спрямованістю, демократизмом, прогресивністю, життєтворчою організаційною структурою, він був прихильником “Школи життя”. Таку школу нині моделюють представники педагогічної науки і практики. В умовах сучасного загальноосвітнього закладу ефективно реалізуються погляди А.С.Макаренка щодо структури і методики організації колективу на всіх напрямках його діяльності: навчально-пізнавальної, організаційної, клубної, трудової, спортивно-оздоровчої. Це доведено конкретним фактологічним матеріалом. Висновки дисертації підтверджують, що теоретичні погляди і практичний досвід А.С.Макаренка успішно реалізуються в умовах будь-якого сучасного навчально-виховного закладу.

Звичайно, наше дослідження не претендує на вичерпну характеристику проблем, пов’язаних із педагогічною системою А.С.Макаренка. На нашу думку, доцільно продовжити ті аспекти дослідження, що пов’язані із дорадянським періодом педагогічної діяльності А.С.Макаренка щодо процесу формування його педагогічних поглядів, переконань, які стали основою обґрунтованого ним теоретичного та практичного досвіду. Більш ґрунтовного вивчення потребують етапи розвитку макаренкознавства, діяльність сподвижників та послідовників А.С.Макаренка.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографії:

1. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С.Макаренка і сучасність. Монографія /Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2000. – 340 с.
2. Карпенчук С.Г., Окса М.М. На зорі макаренкознавства: Монографія. –Мелітополь, 2001. – 97 с. (Теоретична розробка та обґрунтування проблеми, систематизація та упорядкування матеріалів).

Навчальні посібники:

3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. – К.:Вища шк., 1997. – 304 с.
- 4.Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
5. Карпенчук С.Г., Процюк В.К. Години спілкування з проблем морально-етичного самовдосконалення особистості. – Рівне, 1998. – 143 с. (Розробка технології морально-етичного самовдосконалення особистості, теоретичне та методичне упорядкування матеріалу).
6. Програма для педагогічних інститутів: Методика виховної роботи для спеціальності “Методика виховної роботи ” /Укл. С.Г. Карпенчук: – К., 1993. – 32 с.
7. Пріоритетні напрями та основні види діяльності педагогів-кураторів, наставників-консультантів у студентських академічних групах: Метод. реком. /Упоряд.: Т.Д. Дем’янюк, С.Г. Карпенчук, Г.Й. Шенгера. – Рівне, 1995. – 40 с. (Розроблено напрям, пов’язаний із самоудосконаленням майбутнього вчителя на основі програми “Я – студент”).
8. Карпенчук С.Г. Методичні рекомендації по впровадженню в практику роботи сучасної школи методики А.С. Макаренка. – Вінниця, 1987. – 25 с.
9. Карпенчук С.Г. Самовиховання - процес самоформування особистості: В 3-х частинах. (Самопізнання. Самооцінка. Саморегуляція). – Рівне, 1995. – 56 с.
10. Карпенчук С.Г. Психолого-педагогічне вивчення учнів - провідна функція класного керівника: Метод. реком. – Рівне, 1990. – 20 с.
11. Карпенчук С.Г. Удосконалення діяльності дитячих організацій в умовах сільської школи. Метод. реком. – Рівне, 1996. – 20 с.
12. Карпенчук С.Г., Ситник Г.І. Вивчення рівнів вихованості школярів: Метод. реком. на допомогу класним керівникам, заступникам директорів шкіл, вихователям. – Рівне, 1996. – 42 с. (Наукове обґрунтування та систематизація рівнів та показників вихованості школярів).

13. Карпенчук С.Г. Вивчення особистості школяра – провідна функція в діяльності класного керівника: Метод. реком. для класних керівників шкіл, студентів педагогічного інституту. – 2-е вид., доповн. – Рівне, 1992. – 40 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

14. Карпенчук С.Г. Самоуправління - основа соціального возмужання //Школа на путях реформи. – Одеса, 1986. – С. 69 – 74.

15. Коломінський Н.Л., Карпенчук С.Г. Психолого-педагогічне вивчення учнів //Радянська школа. – 1988. – № 5. – С. 19–26. (На основі наукових поглядів співавтора розроблено програму вивчення учня).

16. Карпенчук С.Г. Удосконалення структури шкільного колективу на основі ідей А.С.Макаренка //Педагогіка: Респ. наук.-метод. зб. – К.,1988.– Вип.27. – С.30-35.

17. Карпенчук С.Г. А.С.Макаренко і сучасна педагогіка //Нова педагогічна думка. –1995. – № 2-3. – С. 57 – 62.

18. Карпенчук С.Г. Християнський ідеал як основа суспільних норм моральності //Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: Острого 1995. – Острого, 1996.– кн.2. – С. 141 – 148.

19. Карпенчук С.Г. Новий погляд на педагогічну спадщину А.С.Макаренка //Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 19 –27.

20. Карпенчук С.Г. Володіти розумом, почуттями і волею. Моральний ідеал і самовдосконалення особистості //Рідна школа. – 1997. – № 5. – С. 22-25.

21. Карпенчук С.Г. Антропологічний підхід до формування особистості в педагогічній спадщині К.Д.Ушинського //Дидактичні системи К.Д.Ушинського в сучасній загальноосвітній школі: Наукові записки Рівненського державного педагогічного інституту. – Рівне, 1998. – С.28 – 33.

22. Карпенчук С.Г. Моральний ідеал і самовдосконалення особистості //Нова педагогічна думка. – 1998. – № 14. – С. 82. – 88.

23. Карпенчук С.Г. Етнічно-національна основа педагогічної технології А.С.Макаренка //Педагогічні ідеї А.С.Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи: Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – С. 66– 70.

24. Карпенчук С.Г. Аспекти християнської моралі в контексті сучасної педагогіки //Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: Наук. записки. – Острого, 2000. – Т.Ш.– С. 333 – 339.

25. Карпенчук С.Г. В.О.Сухомлинський як пропагандист ідей А.С.Макаренка //Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2000. – Вип. 9. – С. 219 – 224.

26. Карпенчук С.Г. Самофінансування як важливий аспект трудового виховання А.С.Макаренка //Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць РДГУ. – Рівне, 2000. –Вип.11.– С. 22 – 25.

27. Карпенчук С.Г. А.С.Макаренко і соціометричне дослідження //Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць РДГУ. – Рівне, 2001. – Вип.15.– С. 9 - 13.

28. Карпенчук С.Г. Ідеї А.С.Макаренка в контексті вивчення предмета дослідження сучасної педагогіки //Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць РДГУ. – Рівне, 2000. – Вип. 12/1. – С. 83 - 86.

29. Карпенчук С.Г. Шлях до далекої перспективи //Дивослово. – 2000. – № 12. – С. 49 – 53.

30. Карпенчук С.Г. Сподвижник А.С.Макаренка М.Довгополюк //Нова педагогічна думка. – 2000. – № 3-4. – С. 3 - 15.

31. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія: антропологічний підхід //Рідна школа. – 2001.– №12. – С. 20-21.

32. Карпенчук С.Г. Сходження до Макаренка //Пост Методика. –2001. –№4 (36). – С. 2-12.

33. Карпенчук С.Г. Орієнтація на вищу досконалість у процесі морального самовдосконалення людини. //Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття. Збірник наукових записок Національного університету “Острозька академія” – Острого, 2002. – Том.IV.– С. 284 - 289.

34. Карпенчук С. Г. Сутність педагогічної технології // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2001. – Вип. 17. – С.112-119.

35. Карпенчук С.Г. Педагогічна майстерність як інтегрована система педагогічного досвіду А.С.Макаренка //Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки РДГУ. – 2002. – Вип.. 19.– С. 41-50.

36. Карпенчук С.Г. Технологія в контексті антропології та сучасного системотворення //Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. – Рівне: Волинські обереги, 2002. – Вип. 3. – С. 256-259.

37. Карпенчук С.Г.Синтез прогрессивных идей мировой педагогики в опыте А.С.Макаренко //Імідж сучасного педагога. Педагогічна концепція А.С.Макаренка і Європа. – Полтава, 2002.– №4-5. – С 3-9.

38. Карпенчук С.Г., Новоселецький М.Ю. Від “школи майбутнього” до “школи сучасної” //Рідна школа. – 2002. – №10. – С.62-64. (Систематизація поглядів щодо “школи майбутнього” та моделювання освітньо-виховних цілей сучасного загальноосвітнього закладу).

39. Карпенчук С.Г. Путь к Макаренко //Советская педагогика. – 1988. – № 4. – С. 98–100.

Тези доповідей у збірниках наукових конференцій:

40. Карпенчук С.Г. Развитие идей А.С. Макаренко о коллективе и личности в практике средней школы. //Творческое наследие А.С.Макаренко в современной школе: Тезисы докладов и сообщений на Респуб. науч.-практ. конф., посв. 100-летию со дня рождения выдающегося советского педагога.

– Сумы, 1988. – С. 84 – 85.

41. Карпенчук С.Г. А.С.Макаренко про педагогічну майстерність. //Історичні аспекти розвитку освіти в Україні і становлення творчої особистості вчителя.

Тези наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю проф., доктора пед. наук Мітюрова Б.Н. – Рівне, 1990. – С. 35 – 36.

42. Карпенчук С.Г. Формування творчого вчителя – одна із важливих проблем у працях педагогів-класиків //Історичні аспекти розвитку освіти в Україні і становлення творчої особистості вчителя: Тези наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю проф., доктора пед. наук Мітюрова Б.Н. – Рівне, 1990. – С. 60 – 61.

43. Карпенчук С.Г. Формування педагогічної спрямованості – одна із важливих умов підготовки майбутнього вчителя //Формування і становлення сучасного вчителя: Тези наук.-практ. конф., присвяченої 50-річчю Рівненського державного педінституту. – Рівне, 1990. – С. 6–8.

44. Карпенчук С.Г. Вплив традицій народної педагогіки на формування мети виховання //Актуальні проблеми вищої педагогічної і загальноосвітньої школи: Збірник матеріалів конференції, присвяченої 85-й річниці з дня народження проф., доктора пед. наук Мітюрова Б.Н. – Рівне, 1995. – С. 51 – 53.

45. Карпенчук С.Г. Проблема народності в педагогічній спадщині А.С.Макаренка //Традиції виховання в світовій народній педагогіці: Матеріали доповідей і повідомлень Міжнар. наук.-практ. конф. 6-8 червня 1995 р. м. Рівне. – Рівне, 1995. – ч.2.– С. 191-194.

46. Карпенчук С.Г. Самоставлення учня як фактор гуманних відносин у навчально-виховному процесі //Психолого-педагогічні проблеми гуманізації шкільної освіти: Збірник матеріалів міжрег. наук.-практ. семінару 28–30 березня 1996 р. – Київ–Рівне, 1997.– С. 61- 64.

47. Карпенчук С.Г. Самоудосконалення як важливий фактор самореалізації молоді в сучасних умовах //Проблеми реалізації духовно-творчого потенціалу молоді. Пошуки. Перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 17-18 жовтня 1996 р.) – Рівне, 1996. – Вип. 1. – С. 80-82.

48. Карпенчук С.Г., Ямницький М.Н. Самоудосконалення – важливий фактор формування особистості //Образование в современном обществе: проблемы, теория, практика: Докл. и сообщ. Междунар. науч.-практ. конф. (25-27 сентября 1996 г.). – Одесса, 1996. – С. 143-145.

49. Карпенчук С.Г. А.С.Макаренко і педагогічна технологія //Навчально-виховний процес у вузі і школі та шляхи його розвитку і удосконалення: Збірник праць Міжнар. практи. конф. РЕГІ. – Рівне, 1999. – ч.3. – С. 109-112.

50. Карпенчук С.Г. Антропоцентризм у контексті методології сучасної педагогіки. Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої і вищої школи. //Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Секції I, II. – Полтава, 2001. – С. 12-16.

51. Педагогическая технология А.С.Макаренко и современная школа //Новаторство как традиция отечественной педагогики: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. 13-14 октября 1998. Российская Академия образования. Гос. научн.-исследов. Институт семьи и воспитания. – М., 1998. – С. 97-99.

52. Карпенчук С.Г. Самоотношение студента как фактор формирования гуманистической направленности будущего педагога //Педагогическое образование в классическом университете: проблемы и перспективы: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. 12 октября 2000. Минск – Мн.: БГУ, 2000. – ч. 1. – С. 40-43.

АНОТАЦІЇ

Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С.Макаренка в контексті сучасної педагогіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2003.

У дисертації розкрито сутність педагогічної технології в контексті еволюції розвитку цього поняття як інтегрованого механізму педагогічного системотворення та сучасних інтерпретацій.

На основі історичного та порівняльного аналізу розкрито методологічну платформу теоретичних поглядів А.С.Макаренка, систематизовано його позиції щодо педагогічної науки, розкрито провідні системотвірні механізми його педагогічної технології.

Особливу увагу звернено на джерельну базу, що дозволила встановити першооснову його теоретичних переконань та практичного досвіду – дорадянський період його педагогічного становлення.

Запропоновано варіанти інтегрування його педагогічного досвіду в контекст сучасного системотворення, зокрема в процес загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя та діяльність колективу сучасного загальноосвітнього закладу.

Ключові слова: А.С.Макаренко, методологія, педагогічний процес, особистість, педагогічна технологія, педагогічна система, системотвірні зв'язки, інтегрована система, програмування цілей.

Карпенчук С. Г. Педагогическая технология А.С.Макаренко в контексте современной педагогике. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Институт педагогики АПН Украины, Киев, 2003.

В диссертации рассматривается проблема педагогической технологии А.С. Макаренко в контексте современных интерпретаций на методологическом, теоретическом, организационно-методическом и технологическом уровнях.

В связи с тем, что методология является основополагающей составной педагогической науки, в диссертации впервые исследуются взгляды А.С.Макаренко на методологическом уровне. Особое внимание уделяется анализу разных методологических направлений 20-30-х гг., которые являются, во-первых, периодом “методологического прорыва” в педагогике; во-вторых, в контексте методологических направлений этого этапа рассматриваются учеными и педагогические идеи А.С.Макаренко. В диссертации обосновано, что педагог не разделял взгляды ни представителей биологизаторского методологического направления, ни социологизаторского. Он был сторонником **синтеза** в педагогике. Эта его позиция аналогична взглядам представителей

синтетично-антропологического педагогического течения, которые решали актуальные проблемы общественной жизни на основе познания человека, в проявлениях его разума, чувств и воли, его идеалов истины, добра и красоты. Они решали проблемы целостного подхода к процессу образования и воспитания. Антропология воспринималась ими как **синтетическая наука** о человеке, которая должна служить педагогике. Синтез, который является основой согласования целей, содержания и средств воспитания человека с его психологической природой, – основополагающий компонент педагогической технологии А.С.Макаренко.

В этом направлении рассматриваются и теоретические взгляды А.С.Макаренко, поскольку он был сторонником “**синтетической педагогики**”. Они являют собой целостную педагогическую систему, в основе которой – **программа личности** человека как стратегическая **цель, система целей и средств** их реализации в определенной иерархически возрастающей последовательности (**прогрессия**), с ориентацией на совершенный программированный результат. Ведущими механизмами педагогической технологии А.С.Макаренко являются программирование общих (социальных) и индивидуальных целей воспитания, система перспективных линий, педагогическая операция, педагогическая техника, логика параллельного действия т.п.

Ориентиром является технологическая модель современного педагога как эрудированного методолога (овладение фундаментальными научными знаниями), компетентного теоретика (освоение и моделирование педагогических концепций на четкой методолого-теоретической основе) и технолога как организатора педагогической деятельности. Поэтому интеграционными системообразующими связями, которые обеспечивают синтез педагогических взглядов А. С. Макаренко в процессе общепедагогической подготовки на методологическом, теоретическом и организационно-методическом уровнях подготовки учителя, является методологический (внешний или междисциплинарный синтез), теоретический (мононаучный), междисциплинарный и технологический.

В этом контексте на основе исторического анализа впервые сделана попытка представить процесс педагогического становления А.С.Макаренко к высокому уровню педагогического мастерства, педагога-писателя и педагога, владеющего высокими теоретическими познаниями и склонностями к научной деятельности. Также впервые систематизированы исследования, которые отражают поэтапное развитие макаренковедения в Украине. Как фактологический материал их можно использовать в процессе общепедагогической подготовки студентов.

Особое внимание уделено проблеме изучения технологии внедрения педагогического опыта А.С.Макаренко в условиях современного **школьного коллектива**. Предлагаются разные подходы: в условиях **традиционной структуры коллектива** учебного заведения (ведущей структурной единицей является класс); внедрение системы А.С.Макаренко в условиях школьного коллектива, построенного по **разновозрастному принципу; интегрированный**, который синтезирует предыдущие и, кроме этого, основой его деятельности является антропологический подход, прогрессивные идеи отечественной и мировой педагогики, ориентация на творчески сформированную личность.

Ключевые слова: А.С.Макаренко, методология, педагогический процесс, личность педагогическая технология, педагогическая система, системообразующие связи, интегрированная система, программирование целей.

Karpenchuk S.G. **Pedagogical Technology of A.S.Makarenko in the Context of Modern Pedagogics.** – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.01. - Theory and History of Pedagogics. The Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, – Kyiv, 2003.

In the dissertation the genetic and social foundations of the creative heritage of **A.S.Makarenko** in the context of the methodology of modern pedagogics have been defined. The theoretical aspects of his pedagogical technology and its leading features such as folk character, correspondence to nature, and sociocultural surrounding are offered. Contextual and integration approaches to using theoretical views and practical experience of the pedagogue in the process of training of the future teacher are proposed. The technology of his pedagogical heritage implementation in modern

comprehensive educational establishment is analyzed. The pedagogical heritage of *A.S.Makarenko* is disclosed in the contents of modern pedagogics on the methodological, theoretical, organizational and technological level.

Key words: A.S.Makarenko methodology pedagogical process, personality pedagogical technology, pedagogical system, intersystem connections, integration system, programming of goals, idealizations.

Підписано до друку: 10.2003 р. Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 1,8.
Обл.– вид. арк. 1,9. Тираж 100 примірників. Замовлення №

Видавництво

Адреса

Тел/факс